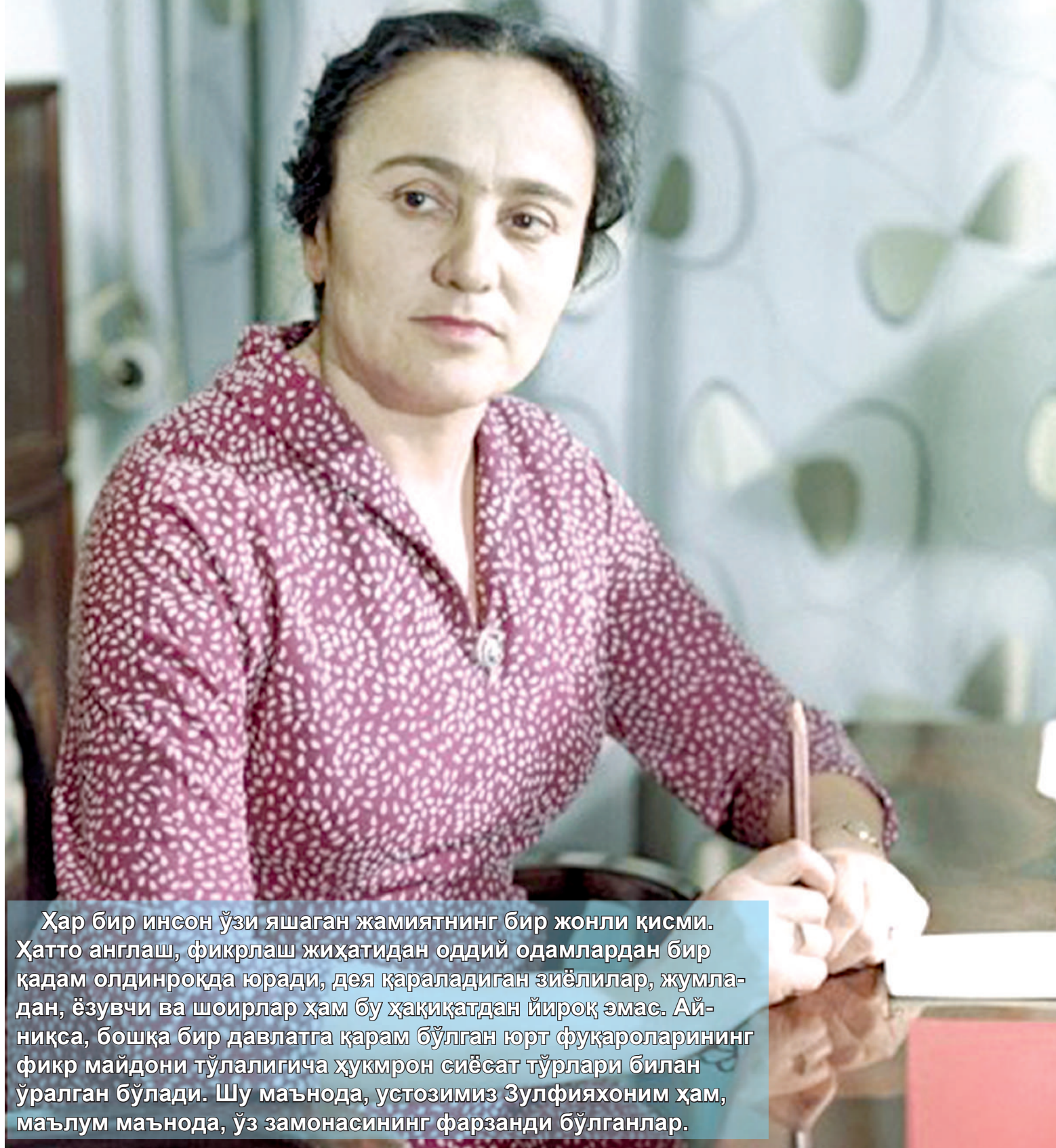

БУГУН — ЗУЛФИЯХОНИМ ТАВАЛЛУД ТОПГАН КУН

ЎЗБЕКНИНГ ЗУЛФИЯСИ

Ҳар бир инсон ўзи яшаган жамиятнинг бир жонли қисми. Ҳатто англаш, фикрлаш жиҳатидан оддий одамлардан бир қадам олдинроқда юради, дея қараладиган зиёлилар, жумладан, ёзувчи ва шоирлар ҳам бу ҳақиқатдан йироқ эмас. Айниқса, бошқа бир давлатга қарам бўлган юрт фуқароларининг фикр майдони тўлалигича ҳукмрон сиёсат тўрлари билан ўралган бўлади. Шу маънода, устозимиз Зулфияхоним ҳам, маълум маънода, ўз замонасининг фарзанди бўлганлар.

У кишининг шоира сифатида шаклланиши — ёшлик чоғлари ниҳоятда мурраккаб бир даврга тўғри келган. Балки атрофида рўй бераётган талотўллар, зиддиятларни англаш, уларни таҳлил қилиб, тўғри хулосалар чиқаришга, дунёни кўпроқ гўзаллик, муҳаббат даричаларидан кузатувчи ёшлик сурури, завқи халақит бергандир.

Шоиранинг “Хотирам синиқлари” достонидаги мана бу сатрлар ҳам шундай дейишимизга бир қадар асос беради:

Менми? Мен шу қадар ёш эдим ҳали,
Ёшлик, ғам бегона бир-бирларига.
Қутимлоққа андух ботқоқларидан
Осилдим муҳаббат шодликларига.

Менми? Мен ишқ олти
жаҳонлар аро,
Шеър тинглаб, шеър ўқиб,
шеърларда қолдим.
Беҳиштий жаранлар жонимга ора,
Ўзимнинг бахтимда ўзим йўқолдим...

Фақат кейинги давр шеърларидаги қирорларида эмас, ўзаро сўхбатлари-

мизда ҳам шу фикрларга ёндош гаплар айтганлари эсимда.

— Чўлпонни кўргансиз-а? — деб сўраганман ўша йиллар ҳақида сўхбатлашиб ўтирганимизда.

— Ҳа. Мен у пайтлар нашриётда эндигина иш бошлагандим. Хонамизга кириб келганлар. Озгин, баланд бўйли киши эканлар. Кўзимга шу қадар озгин кўринганларки, эндидаги плашлари жуда кенг туюлган. “Созим” дея номланган китобчалари нашр қилинаётган эди. Китобча муқовасига мана бу сатрлари чиқарилган экан:

Бир неча йил қантаргач,
Яна олдим созимни.
Энди айтиб йиғламас
Кўнгилдаги розимни...

— Сиз бу шеърга нима дейсиз? — дея менга савол назари билан қараганлар. Сатрлар равон, сўзлар ширали бўлгани учун:

— Яхши, — деганман.

Чўлпон менга маъносига ниҳоят ташлади. Энди билсам, Чўлпон эрк истагида ёзган шеърлари учун қамалган, нашриётга келган пайтлари энди маҳбусликдан озод бўлган кунлари экан. Шеърдаги сўзлар унинг чидаб бўлмас дарди экан. Мен буни вақтлар ўтиши билан англаганман, — деган эдилар устоз афсус билан.

Аммо неча ёшда бўлмасин, қандай замонда яшамасин, шоирада ўзбекча урадиган, миллатимизнинг қадриятларини ниҳоятда теран ҳис қиладиган, уни қадрлайдиган зариф, ғурурли, кучли бир юрак бор эди ва бу юрак ҳаётининг барча йилларида инсонийлик, андиша, фаросат, меҳр, савоат кўришларида намоев бўларди. Эшитган хотираларимиздан биламиз. Зулфияхонимнинг қизлари Хулқар опам дастлаб Москвада ўқиган. Қизлари учинчи курсга ўтганида опа унинг ўқишини Тошкентга кўчирган. Сабаби сўралганида:

— Ҳар тил олам эшигига битта калит. Айниқса, рус адабиёти — катта хазина. Ундан баҳрамандлик кишини ҳар жиҳатдан юксалтиради. Шу боис фарзандларимнинг буюк Пушкин тилида ўқий олиши, ёзиши, чиройли мулоқот қилиши мени суюнтиради. Лекин улар, аввало, ўз она тилимизнинг латофати, жозибасини чуқур ҳис этишлари керак. Тасаввур қилинг, дадасининг, меннинг шеърларимни Хулқар таржимада ўқиса... Йўқ, мен буни асло истамайман, — деб жавоб берган эканлар.

(Давоми 4-саҳифада.)

ХАЛҚАРО ЭКСПЕДИЦИЯ

ФОРС ДИЁРИДАГИ НАФИС МАЖЛИСЛАР

Жорий йилнинг 11-18 февраль кунлари Алишер Навоий номидаги халқаро жамоат фонди томонидан Эрон Ислом Республикасига “Навоий қадамжолари изидан” халқаро илмий экспедицияси ташкил этилди. Таниқли адиблар, олимлар, таржимон ва журналистлардан иборат экспедиция сафар давомида улуғ шоир ва мутафаккир Алишер Навоийнинг қадами теккан жойларни зиёрат қилиш билан бирга, соҳа учун кўплаб янгиликларга эга бўлишди. Эрондаги қатор университетлар, музей ва кутубхоналарда навоийшунослик анжуманлари, Ҳазрат Навоий таъбири билан айтганда, “мажолис ун-нафоис”лар ўтказилди. Сафар тассурутлари билан ўртоқлашиш мақсадида экспедиция аъзолари билан давра суҳбати ташкил этдик.

(Давоми 2-саҳифада.)

УЙҒОҚ ХОТИРА

Бугун атоқли олим ва жамоат арбоби, профессор Озод Шарафиддинов таваллудига 95 йил тўлди. У киши аслида ўз даврининг чинакам жадидларидан бири эди. Атоқли олимнинг маънавий жасорати, машаққатли ва шарафли ҳаёт йўли барчамизга ибрат бўлгулик. Филология фанлари доктори, профессор Бегали Қосимовнинг эътиборингизга ҳавола қилинаётган қуйидаги мақоласи ўз вақтида забардаст адибнинг маънавий қиёфасини очиб бергани билан алоҳида аҳамиятга моликдир.

АДОЛАТ МАНФААТИ

Ҳар бир хатти-ҳаракатимиз асосида манфаат ётади десак, содда ўқувчи бизни худбинликда айблаши мумкин. Лекин аслида ҳам шундай. Биз шунчаки, эрмак деб қарайдиган машғулотларимизда ҳам кўнглимизнинг ёхуд жисмимизнинг нимагадир бўлган эҳтиёжини қондирамиз. Аммо, манфаат дейилганда хаёлимизга, биринчи навбатда, шахсий манфаат келади. Чунки манфаат сўзини деярли фақат шахсга боғлаб, ёмонотлик қилиб қўйганимиз. Аслида, дунёни ҳам манфаат бошқаради. Чунки манфаат дегани ниманидир, кимнингдир нафини, яъни фойдасини кўзлаб иш юритмоқдир. Бусиз ҳеч қандай фаолиятни тасаввур қилиб бўлмайди.

Шу жиҳатдан олиб қараганда, машҳур танқидчи ва адабиётшунос, жамоат арбоби, профессор Озод Шарафиддинов фаолиятининг мазмун-моҳиятини адолат манфаати ва шу йўлда олиб борилган кураш ташкил этади десак, тўғри бўлади.

Сирасини айтганда, домланинг номини билмайдиган зиёлини мамлакатимизда топиш қийин. Ҳамкасблар, илмий-адабий жамоатчилик бу кишини деярли яқдиллик билан эътироф этади, тан олади. Чунки у сўз очган ҳар бир мавзусини яхши билади, моҳиятини теран англайди, ҳамиша зарур ва асосли хулосалар чиқаради.

Соҳасига доир кенг ва чуқур билим, ёндош соҳалардан хабардорлик, табиатидаги тантилик ва жўмардлик, айни пайтда ҳар бир фикр-мулоҳазасида ярқираб турадиган адолат туйғуси унинг чиқишларига алоҳида бир кўрк ва жозиба бағишлайди.

(Давоми 3-саҳифада.)

ДУНЁ ЖАДИДШУНОСЛАРИ

Адиб ХОЛИД:

ЎЗБЕК ТИЛИ ВА АДАБИЁТИ — БЕБАҲО ХАЗИНА

Марказий Осиёдаги жадидлик ҳаракати кенг миқёсда, сертармоқ феноменал ҳодиса бўлгани учун унинг жаҳон миқёсда ўрганилиши нафақат минтақадаги ижтимоий-башарий (гуманитар) фанлар тараққиётига, балки Евроосиёдаги илмлар ривожига ҳам ўз таъсирини ўтказган. Дунё жадидшунослигида илмий асарлари ва социологик тадқиқотлари билан жаҳон ҳамжамиятининг эътиборини тортган ўнлаб олимлар борки, уларнинг фаолияти ўзбек жадидшунослигини бойитди, унинг келгусидаги тараққиёт тамойилларини белгилашга ёрдам беради.

Мана шундай олимлардан бири яқинда ўзининг 60 ёшини (2024, 17 февраль) нишонлаган АҚШнинг Миннесота штатидаги Карлетон коллежи профессори Адиб Холиддир. Олим ўз таржимаи ҳолида ёзади: “Мен Покистоннинг Лаҳур шаҳрида туғилганман. Онам шифокор, отам журналист эди.

(Давоми 6-саҳифада.)

БУ КИТОБНИ ЎҚИДИНГИЗМИ?

МАЪРИФАТГА ЖОНИН ТИККАНЛАР

“Бу китоб — менга, сенга (эҳтимол, бутун дунёда ягона, бошқа тилларга ўгириб бўлмайдиган “knugnesys” сўзига эга) халқимизга васиятнамадир...”

Турсунали ҚЎЗИЕВ,
Ўзбекистон Республикаси
санъат арбоби

Мен бу отриткани антиквар буюмлар сотиб ўтирадиган бир қари кампирдан олган эдим. Эҳтимол, унга эътибор бермай ўтиб кетардим, бироқ эски-туски нарсалар, варақлари унниқиб кетган журналлар орасида бир сурат кўзимга иссиқ кўринди, энгашиб, яқинроқ тикилдим: бу литвалик расом А.Змуидзинавичиус (A.Žmuidzinavičius)нинг “Regejimas” асари эди.

Одатда ёймачилар мана шу алмисоқдан қолган “бойлик”ларини ушлаб кўришингизга қўймайди, қинғир-қийшиқ ҳарфлар билан “Тегманг!” (“Не трогать!”) деб ёзиб ҳам қўйишади.

(Давоми 7-саҳифада.)

МУЛОҲАЗА

МАКТАБ ВА БИЗ

Кейинги йилларда мактаб таълимимизни такомиллаштириш борасида давлат томонидан муҳим ишлар амалга оширилмоқда. Жумладан, янги мактаблар замонавий талаблар даражасида қурилмоқда. Президент мактаблари, ихтисослашган таълим муассасалари ташкил этилиб, алоҳида агентлик бошқаруви йўлга қўйилди. Ўқитувчи ва ўқувчилар ўтган асрдан қолган пахта териш, ғўзани ўтоқ қилиш сингари дала ишларидан озод қилинди. Бир сўз билан айтганда, фақат ўқитиш, ўқиш-ўрганиш қолди, холос.

Назаримизда, энди мактаб таълими ривожланиб кетиши лозим эди. Аммо нега ўқувчиларнинг билим даражаси халқаро рейтингларда (масалан, PISA) паст натижаларни кўрсатди? Нега мактаб фаолияти ота-онани ҳам, ўқувчини ҳам, кенг жамоатчиликни ҳам қониқтирмаяпти? Нега болалар ҳам мактабга боришни истамайяпти?

Яқинда мактаблар ҳаётида навбатдаги янгилик содир бўлди. Ўқувчилар давоматини кўтариш мақсадида Миллий гвардия ўқитувчиларга ёрдамга келди.

(Давоми 5-саҳифада.)

ФОРС ДИЁРИДАГИ НАФИС МАЖЛИСЛАР

Бошланиши 1-саҳифада.

Боқижон ТҲУЛИЕВ,
филология фанлари доктори,
профессор:

— Сафар давомида Техрондаги Аллома Таботабой университет, Эроннинг Маданият ва ислоний алоқалар ташкилоти, Форс тили ва адабиёти академияси, шунингдек, бир неча университетлар профессор-ўқитувчилари билан суҳбат ва учрашувларимиз анча самарали бўлди. Суҳбатлар жараёнида Ўзбекистонда сўнгги йилларда кечаётган ислохотлар, айниқса, Алишер Навоий шахсияти ва ижодига муносабат давлат миқёсида тубдан ўзгарганини мезонлар яқдиллик билан эътироф этишди. Алишер Навоий номидаги халқаро фонд томонидан амалга оширилган 30 жилдан иборат "Истиклол даври ўзбек навоийшунослиги" туркумидаги китобларнинг тақдим этилиши эронлик мутахассисларнинг эътиром ва эътирофларига сазовор бўлди.

Учрашувларда илмий, таълимий муассасаларнинг ректорлари, проректорлар, факультет деканлари ва уларнинг ўринбосарлари, кафедра мудирилари, йирик профессор-ўқитувчиларнинг фаол иштироки экспедициянинг нуфузи ва мақомига Эрон томонидан берилган даража ва мақомни кўрсатиб турди. Маълум бўлишича, ҳозиргача Эрон Ислон Республикаси ҳудудидаги турли муассаса ва ташкилотларда Алишер Навоийнинг 258 асари расмий каталоглардан жой олган. Улар орасида мулақоқ нодир ва муътабар кўлэмалар ҳам мавжуд.

Эрон халқининг Фирдавсий меросига қизиқиши ва эътиқодининг миллий руҳга эгаллиги, унинг том маънодаги оммавийлиги кишида ҳавас уйғотади. Назаримизда, бундай анъаналар Алишер Навоий ҳаёти ва ижодини ўрганиш ҳамда оммалаштиришни йўлга қўйиши учун жиддий ҳаракат қилишимиз зарур. Умуман, бу ижодий сафардан экспедиция аъзолари қаноат ҳосил қилишди, бу уларда янги мавзу ва муаммолар устида изланишлар учун муносиб замин ҳозирлади.

Каромат МУЛЛАХҲАЕВА,
филология фанлари номзоди:

— Эрон Ислон Республикасининг кўплаб шаҳарлари Навоий тақдирини билан туташ. Навоий Машҳаддан Самарқандга сафар қилиш арафасида Сайид Ҳасан Ардашерга ёзган мактубида ўзида улкан бир кучни туюётганини, катта бир асар ёзиш истагини айтиб, шундай дейди:

Бу майдонда Фирдавсий ул гурд Эрру Ки, гар келса Рустам жавобин берур. Ани дерага бўлса қачон рағбатим, Эрру онча ҳақ лутфидин қувватим, Ки, ҳар неча нутқ ўлса қохилсарой, Битмағиймен ўттуз йилин ўттуз ой.

Шоирга кучу илҳом берган "Шоҳнома" муаллифи Фирдавсийнинг юрти — Машҳаднинг ёнгинидаги бу ўйларини ёдга олиб Тус шаҳрига

бордик. Фирдавсийдан қолган бу улкан адабий ёдгорликнинг ("Шоҳнома") эронликлар жону руҳига сингиб кетганига гувоҳ бўлдик. Уларнинг шеърга муносабати ва айнан "Шоҳнома" қахрамонлари орқали ўз кучига ишонч руҳи эътиборни тортиди. Тус шаҳридаги ҳужжат ул-ислом Муҳаммад ибн Муҳаммад ал-Ғаззолий қабри зиёратидан руҳимиз покляниб йўлда давом этарканмиз, у зотнинг хизматлари, асарлари ҳақида сўзлай бошладик. Бугун бутун дунёда унинг асарлари турли ракурсларда амалиётга татбиқ этилаётгани, дунёвий, диний-тасаввуфий илмларини уйғунлаштирган бу олимнинг "Насойим ул-муҳаббат"даги таъриф ва тавсифларини эсладик.

Нишопургача бўлган йўлимиз аввалида тоғлар пойида жойлашган Сабзавор шаҳрида барчамизни Навоийнинг болалиги ҳақидаги хаёллар чулғайди назаримизда. Шоирнинг отаси ҳокимлик қилган бу шаҳарда ҳазрат Навоийнинг қадамжоларини ўрганиш баҳонасида кўплаб жойларни зиёрат қилдик. Ҳақим Сабзаворий номидаги университет билан яқиндан танишдик, шоир ижодий меросига оид анжуманлар ўтказилди. Навоийнинг "Мажолис ун-нафоис" таъриҳида хуросонлик кўплаб шоирлар тилга олинган. Улар орасида сабзаворлик, нишопурлик, машҳадлик, туслик, шеърлик, исфаҳонлик шоирлар номи келтирилган. Эҳтимол, кейинчалик уларнинг фаолиятини тиклашда "Мажолис" муҳим аҳамият касб этган. Машҳаддаги Имом Али Ризо мажмуаси кутубхонасидаги кўлэмалар, Машҳад университети профессор-ўқитувчиларидан бирининг Эрондаги Алишер Навоий кўлэмалари тавсифи ва таснифи бағишланган маърузаси, назаримизда, сафаримизнинг мақсад калитини кўлга киритганимизга чиройли ишора бўлди. Ўзаро муносабатларни мустаҳкамлаш ва давом эттириш истагида меморандумлар — келишувлар тузилди...

Эрон олимлари Алишер Навоий шахсига, унинг ижтимоий-сиёсий фаолиятига ва, албатта, ижодига, ўзбек тилига бўлган эътиборини, меҳрини намоён этди. Бундай сафарларнинг бардавом бўлиши илм-фаннинг учун фақат фойда келтиради.

Эркин АЪЗАМ,
Ўзбекистон халқ эзувчиси:

— Бир ҳафталик Эрон сафари ҳақида кироий бир китоб ёзса ҳам бўлади, аммо ҳозирча сеҳнга маҳкам ўрнашиб қолган биттагина таассурот билан чеклансан. Сабзавордаги тадбирлар ўринлагач, кечки пайт мезонлар бизни шаҳардан хийла наридаги эски бир маҳаллага бошлаб боришди. Зебсиз, хароброқ гўшалар. Биз, одатда, бунақа манзилларга хорижий меҳмонларни яқин ҳам йўлатмаймиз. Мезонлардаги ишонч ва қатъиятга кўра, сафар дастурида қайд этилмаган бу юришимизда недир бир хосият борлигини пайқаш мумкин эди.

Бўйрадеккина ҳовлидан ўтиб, кенгишроқ бир хонага кирилдик. Рассомлик устахонасига ўхшайди: дастгоҳ, бўёқ-сўёқ, ёзувчи-узв анжомлари, деворларда ажабтовур тасвирлар. Муаллиф қирқча етиб-етмаган Масъуд Муҳиббифар деган йигит экан. Айтишларича, у тасвир санъатининг аллақайси йўналиши бўйича дунёда иккинчи ўринни эгаллаган эмиш. Лекин қиёфасида жаҳоншумул шуҳрату шавкатлардан нишона йўқ, одмигина бир киши, ўзини анчайин хатотми, наққошми деб билади,

холос. Бундай қараганда, асарлари ростдан ҳам арабий ёзув белгиларидангина иборат чигал мужмалотни эслатади. Бироқ ана шу ажи-бужи тасвирлар замирида теран бир маъно-мазмун жо эканини англаб турасиз. Тасвирий санъатдаги бундай йўсинни мутахассислар янги-янги "изм"лар билан атайдилар, муаллифимиз эса улардан беҳабар бўлиши ҳам мумкин, тўғма табиий бир иштиёқ уни бу йўлларга бошлаган чиқар...

Рассомнинг бир туркум ишлари ҳазрат Навоий асарларига бағишланган; чунончи, бир ғазалнинг ҳар мисрасидан алоҳида-алоҳида асар дунёга келган. Қайтаётганимизда, муаллиф барчамизга ана шу асарларидан ҳадя қилди. Санъат ашёларининг бозори ҳақирон бугунги замон тутумларидан хабардор киши шошиб қолмоғи тайин: тушимми, унгимми? Албатта, бу йигит Пикассо эмас, аммо Пикассонинг бармоғи теккан бир парча қоғоз ҳам миллион-миллионга нархланиб турган замонда!.. Дунё ҳашамидан йироқ фақирона, саховатли бир кулбада буюклик даъвосидан йироқ ҳақир бир инсон санъат муъжизаси яратиб ўтирганидан ўзи ҳам беҳабардек. Ҳазрат Навоий нафаси етган хонадон...

Қосимжон СОДИҚОВ,
филология фанлари доктори,
профессор:

— Экспедиция саккиз кун давомида муттасил изланишда бўлди. Дастлабки иш кунимиз Таботабой университетиде ўтди: олимлар билан учрашдик. Сўнгра Эрон Миллий кутубхонаси раҳбарияти билан, тушдан сўнг Форс тили ва адабиёти академияси олимлари билан учрашув ўтказилди. Сўнгра Миллий кутубхона фондлари билан танишдик. Эрон маданий ёдгорликлар уюшмасидеги суҳбатдан сўнг, кечга яқин Сабзавор шаҳрига йўл олдик. У ерда Ҳақим Сабзаворий университетиде фаолияти билан яқиндан танишдик. Сўнг мазкур шаҳарнинг тарихий обидаларини кўздан кечирдик.

Нишопур университетидеги учрашувда эронлик таниқли олимлар билан Алишер Навоий ҳазратларининг илмий-ижодий меросини ўрганиш бўйича ҳамкорликни йўлга қўйиш, ўзаро манбалар алмашиш ва тадқиқ этиш борасида келишиб олганимиз айна муддао бўлди. Илмий учрашувлар ниҳоятда мазмунли ва фойдали кечди. Бу мулоқотларимиз кўп жиҳатдан навоийшуносликни янги материаллар билан бойитишга хизмат қилиши шубҳасиз.

Илмий учрашувларда эрон олимлари ҳам, ўзбек олимлари ҳам ўзларининг қизгин илмий маърузалари билан қатнашди. Биз ҳар қадамда

эронлик олимларнинг самимий муносабатини ҳис қилиб турдик.

Сойибжон БЕГМАТОВ,
Ўзбек миллий мақом санъати
маркази бош директори:

— Сафар давомида Эронда Алишер Навоий ва мусиқа санъатига оид талайгина қимматли маълумотлар сақланиб қолганига гувоҳ бўлдик. Хусусан, Алишер Навоийнинг ўз даврида мусиқа санъати ривожини учун амалга оширган амалий ва ижодий ишлари ҳозирги давргача эрон халқи томонидан авайлаб сақланиб, ижро амалиётида қўлланиб келинаётган экан.

Навоийнинг кўрсатмаларига кўра яратилган ва теурийлар даврида ёзилган мусиқий рисолалар Эрон кутубхоналари фондида мавжудлиги қайд этилди. Ҳақим Сабзаворий университетининг таниқли олимларидан бири, теурийлар даври Хуросон маданий муносабатлари бўйича илмий тадқиқотлар олиб борган Али Яҳёйи Абдурахмон Жомийнинг "Рисолаи мусиқий", Зайнулобиддин Ҳусайнийнинг "Қонун", Нажмиддин Кавкабийнинг "Рисола дар баъни дувозда мақом", Абдулқодир Мароғийнинг "Мақосид ул-алхон" асарлари хусусидаги маълумотлар билан ўртоқлашди.

Ҳақим Сабзаворий университетиде ўтказилган учрашув якунида бевосита Навоий билан боғлиқ иккита мусиқий намуна талабалар ансамбли томонидан ижро этилди. Қизиги шундаки, биринчи асар — "Навоий, Навоий, Навоий..." сўзларини нақорат қилиб ижро этиладиган нағма ёшлар ижросида талқин этилди. Ушбу асар, уларнинг баёнига кўра, Алишер Навоийга бағишланган қўшиқ ("Нақш") бўлиб, ҳазрат даврдан меросдир. Бу асарнинг улғу шоир хотирасига атаб амалиётда ижро этиб келиниши, ушбу юртда, яъни Сабзаворда халқ орасида Алишер Навоийга бағишланган қўшиқ ҳозиргача қўлланиб, сақланиб келинаётганидан дарақдир. Иккинчи қўшиқ ҳам айнан Навоийга атаб ижро этиб келинадиган намуналар сифатида эъзозлаб келинар экан. Иккинчи нағма Алишер Навоий даврида яшаган икки ёш мулла Муҳаммад ва Ойиша ҳақида, улар биргалиқда қўшиқ айтишган.

Қўшиқда уларнинг чин севгиси саробга айлангани ва бундан ҳабар толган Алишер Навоий уларнинг бахтини топишига сабабчи бўлгани хусусида ҳикоя қилинади. Шу боис бўлса керак, ушбу нағма

эрон халқ ижрочилик амалиётида оғиздан-оғизга ўтиб, замонлар оша қўйлаб келинган. Ҳозирги кунда ҳам куй янграши билан хонандаларга тингловчилар қўшилиб айтиш анънага айланиб кетганига гувоҳ бўлдик. Ярим аср олдин бу қўшиқнинг форс тилидаги намунаси бизнинг юртимизда янграб, халқ орасида кенг оммалашган эди. Бу, албатта, Эрон халқининг ҳазрат Алишер Навоийга эҳтиро-

Фаридиддин Аттор мақбарасига Алишер Навоий томонидан ўрнатилган ёдгорлик тоши.

ми эканини эътироф этиш жоиздир. Зеро, бу икки нағма Алишер Навоий куйи тимсолида халқ қалбида абадий яшаб келмоқда.

Дилнавоз ЮСУПОВА,
филология фанлари доктори,
профессор:

— Эрон халқи, хусусан, биз зиёрат қилган Сабзавор, Нишопур, Тус ва Машҳад шаҳарлари аҳолиси бевосита теурийлар, алаҳхусус, Алишер Навоий даврида бунёд этилган иншоотлар, бинои хайрларни бениҳоя эъзозлар экан. Навоий буюк иншоотлар мэмори, саховатпеша, халқпарвар амор сифатида улугланишига гувоҳ бўлдик. Мезонлардан бирининг айтишича, Машҳад шаҳрининг аҳолиси сувсизликдан қийналган вақтда Алишер Навоийнинг сайъ-ҳаракатлари билан Тус шаҳрининг юқори қисмида жойлашган машҳур булоқларнинг бирдан ариқ қазилиб, Машҳад шаҳрига олиб келинган экан.

Давлатшоҳ Самарқандийнинг "Тазкират уш-шуаро" асарида ушбу булоқнинг номи Чашмаи Гил, Навоий қурдирган ариқнинг узунлиги эса қарийб 80 км. эканлиги айтилади. Нишопур шаҳрида бўлганимизда, буюк "Шоҳнома" муаллифи Абулқо-

сим Фирдавсий, улғу мунажжим, риёзиётчи олим ва шоир Умар Хайём қабрлари билан бир қаторда ҳазрат Навоийнинг маънавий устози Шайх Фаридиддин Атторнинг мақбараларини зиёрат қилдик. Аттор қабрининг ўнг томонида Алишер Навоий томонидан ўрнатилган тош диққатимизни тортиди. Тош меҳроб шаклида бўлиб, баландлиги 2 метрдан зиёд. Унда юсак хаттотлик санъати асосида ўйиб ёзилган матн бор. Матнда ҳазрат Фаридиддин Атторнинг атторлики ташлаб, тасаввуф йўлига кирганлари билан боғлиқ тарих акс этган. Бу бевосита Алишер Навоийнинг "Насойим ул-муҳаббат"да келтирилган маълумотлари билан уйғундир. Мақбара ҳодимларидан бирининг айтишича, ушбу тош яна икки метр ер тагига кирган. Хондамирнинг "Мақорим ул-ахлоқ" асаридаги маълумотга кўра, мазкур равоқли иморат 1496-1497 йилда қурилган. Навоий улғу машоихларнинг қабрларини зиёрат қилиш асносида бузилишга яқин қолган қабрлар қаторида Аттор қабрини ўша даврда кенг қўлланиладиган усулда тузатишни буюрди ва устози қабри ёнига ушбу тошни ўрнаттирган.

Машҳад шаҳридаги Имом Ризо меъморий ёдгорлик мажмуида ҳам бўлдик. Мажмуа эски ҳовли, Алишер Навоий айвони, янги ҳовли, имом Ризо мақбараси, Гавҳаршод-

бегим масжиди, мадраса, музей, кутубхона, карвонсарой ва бошқа иншоотлардан иборат экан. Тўртта ҳовлидаги катта айвонлар XV аср охирида Алишер Навоий томонидан қайта қурилган ва ҳозирги кўринишга келтирилган.

Навоий қурдирган бинои хайрлар орасида работлар — карвонсаройлар алоҳида ўрин эгаллайди. Хондамир "Мақорим ул-ахлоқ" асарида Навоий томонидан қурилган 50 дан ортиқ работнинг номини келтиради. Ушбу работлар орасида Машҳад шаҳридан ўттиз етти километр узоқликда жойлашган Санғбаст работи ўзига хос аҳамият касб этар экан. Гумбази ва минораси бор бу бино Султон Маҳмуд Ғазнавий замонида Тус ҳокими Арслон Жозиб томонидан ҳижрий-қамарий 389-421 (милодий 999-1030) йиллар оралиғида қурилган. Кейинчалик бирининг работи бузилган ва Алишер Навоий унинг ёнидан янги бир работ қурдирган. Давлатшоҳ Самарқандий Навоий томонидан қурдирган ушбу работнинг чиройлилиги ва катталиги тўғрисида шундай ёзган: "Олам кўзи ҳалигача бундай иморатни кўрмаган эди..."

Биз билан суҳбатлашган олимнинг айтишича, айнан Алишер Навоийнинг замонага келиб, работлар шунчаки турар жой ёки бошлана эмас, балки маърифий мақом вазифасини ҳам ўтаган. Эрон ҳудудида буюк бобомиз томонидан бунёд этилган ушбу ёдгорликларни қўриб, қалбларимизни чексиз ифтихор туйғуси эгаллади, завқ-шавқ ва иштиёқ билан она Ватанимизга қайтдик.

Олимжон ДАВЛАТОВ
суҳбатлашди.

Бошланиши 1-саҳифада.

Чиндан ҳам, кейинчалик Хулкар опам ўзбек адабиётининг катта билимдонларидан бўлди, давраларда ота-онасининг шеърларини шундай жаранглаб ўқирдики, эшитганлар беихтиёр мафтун бўларди.

Устоз билан уч томлик сайланмасини бирга тайёрлаганмиз. Китоб нашрга тайёр бўлиб, расмлар танлаб ўтирганимизда бир чиройли расмни кўрсатиб:

– Мана бу ёшлигингиздаги расм роса чиройли экан, шуни олсак-чи, – десам, опа кескин товушда:

– Йўқ, – деганлар.
– Нега? – деб хайрон бўлдим.
– Ёнимдаги столга қара...

Қарадим: бошқа бир мамлакатга тегишли шоирнинг бюсти тасвири бор эди.

– Нега энди мен Навоийдан илҳом олмаяман? (Расмда шоира кўлида қалам билан, илҳом оғушида ўтирган бир қиёфада эди). Ахир, бизнинг бир шоирага эмас, бутун-бутун авлодларга илҳом бахш этишга қодир бўлган Навоиймиз бор-ку...

Бошқа ҳеч нарса демалди. Хаёллари қаерларгадир кетди. Аммо ўша лаҳза менинг эсимда бир умр қолди: чунки устознинг ўзбаки юраги зарбларини ўша лаҳзада теранроқ туйган эдим. Шоиранинг яқин қариндошларидан бири вазият тақозоси билан бошқа бир миллат фарзандига турмушга чиқди. Оилада фарзандлар дунёга келди.

ЎЗБЕКНИНГ ЗУЛФИЯСИ

Опанинг олдига ўша қариндошлари кичкинтойларини етаклаб келаркан. Шоира бир муносабат билан шулар ҳақида гапирар экан (шоиранинг “айти, деди”ларга мутлақо тоқати йўқ эди, бу суҳбат ҳам аслида ижтимоий мавзуда кетаётганди):

– Биладан, бу болалар муҳаббат мевалари. Бир чиройли иковиям. Айниқса, қизлари олтинсоч... Бағримга босаману лекин юрагимда ҳарорат сезмайман... муздай бўлиб тураверади, – дегандилар. Бу гапларида миллий маҳдудлик йўқ, бировни камситиш йўқ. Фақат юрак ўзиникига бошқача уради-ку... Қон гапирди-ку, ўзиникини бағримга босганимда, қон жунбишга келади-ку. Қон оташланади-ку... Ўша дамда менга айтганлари ҳам опадаги ўша хотира овози эди... Мен сўзсизгина кучганман устозни ўшанда...

Зулфияхонимнинг зийраклиги ҳам, гурури ҳам шу тарзда ўзбаки эди. Яна хотираларга қайтаемиз.

Эркин Маликов (узоқ йиллар “Саодат”да опа билан бақамти ишлаган) билан Борис ака (фотограф, Мизрохин эди фамилияси) Самарқанддан бир илғор сут соғувчининг суратини муқова учун олиб келишади. Сурат гўзал, ҳамма босқичлардан ўтади. (Муқованинг чиройига журналда

ҳамиша катта эътибор берилган, ҳозир ҳам шундай). Фақат опадан қайтган.

– Аёлнинг қулоғига эътибор бердиларингми? Жимитдай зирак таққан. Бу зиракни аёллар қулоқчаси янги тешилган қизалоқлар учун икки-уч кун тақиб беради. Шунда зиракча тешикчага мослашади, тақилганда яра қилмайди. Сизлар аёлни шундай пайтда суратга олибсизлар. Бу – табиий кўриниш эмас, – деган эканлар. Мухбирлар яна шунча йўл босиб (у пайтлар ҳозиргидай техника имкониятлари йўқ, албатта), вилоятга бориб расмни аёлнинг ўз зирағида суратга олиб келишади. Сезганингиздай, дунё кезиб юрган, нуфузли давралар малликаси саналган Зулфияхоним қалбига миллатимизнинг у қадр кўзга ташланавермайдиган жиҳатлари ҳам нақшланган экан, буни “ўзбаки” сўзидан бошқача ифодолагим келмапти. Ўзбекча гурур...

Зулфияхоним мамлакат миқёсидаги анжуманларда тез-тез қатнашган. Бунга у кишининг шоирликларидан ташқари, жамоатчилик асосидаги бурчлари етаклаган. Шундай сафарларнинг бири Москвада бўлган. Ўзбекистондан қуткути меваларни совға сифатида олишга ўрганиб қолган хонимлардан бири шоирага:

– Ҳозир Ўзбекистонда пишиқчилик фасли. Айниқса, узумларинг тилни ёрадиган бўлиб етилган бўлса керак. Икки килогина олиб келмасиз-да, – дейди.

Шоира эса хонимга қатъий овозда:

– Мен қаерга борсам фақат сумкачам билан бораман. Ўзбекистонликлар мени юк кўтаришга қўйишмайди, – дейди. Кейинчалик ўша хоним ишлайдиган ташкилотга бирор марта бормайдилар, доим ўринбосарларини юборадилар.

Мен, бахтимга, устоз Зулфияхоним билан жуда кўп суҳбатдош бўлганман. У киши имкони бўлса ҳам, ортиқча зебу зийнат тақиб, ярқираб юрмасдилар. Худабехуда тўрга ўтиб, билими, мавқеи, шон-шухратини намойиш қилишга уринмасдилар. Овозлари, сўзлари, амалларини соғиниб эсларканман “Бахтим шул, Ўзбекнинг Зулфияси-ман”, деган икромларининг нақадар самимий, ростлигига ҳар гал ишонч ҳосил қилавераман. Устоз ҳар гал бизга бугун ҳам маънавий эҳтиёж бўлган ибрат тахтида юксалаверади.

Кутлибека РАХИМБОЕВА,
Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими

ЗУЛФИЯ,
Ўзбекистон халқ шоири

МУДОМ ДИЛГА СОДИҚ КЎЗЛАРИМ...

Дейдиларки, сени кўрганда
Кўзларимда ёнар жонли ўт,
Ўша ўтнинг ёлқинларида
Сендан ўзга бор нарса унут.

Мудом дилга содиқ кўзларим
Ҳақиқатни кўмиши қийин.
Кўзларимда, қонимда кезган
Ўша севинч, ўша олов сен.

Майли, ўзинг мендан узоқда,
Лекин дилнинг ўти бўлиб қол.
Менинг куйим эмас тузоқда,
Шеър керакми, жон керакми, ол!

СОҒИНИБ
Шу кунларда баҳорга зорман,
Навжувонлик ўти танда йўқ.

Куз сингари заъфар рухсорман,
Мевалар ҳам шохлардан узук.

Шу кунларда баҳорга зорман,
Танхасталик эзди руҳим.
Танҳо эмас, қаторда борман,
Яна нени излайди суқим?

Шу кунларда баҳорга зорман,
Ўз баҳорим каби бемисол.
Баҳор қайтмас, ёнвучи қорман,
Ё нўноқ кўл бутаган ниҳол.

Шу кунларда баҳорга зорман,
Ўз баҳорим каби бемисол.
Баҳор қайтмас, ёнвучи қорман,
Ё нўноқ кўл бутаган ниҳол.

Шу кунларда баҳорга зорман...

ЗУЛФИЯХОНИМ ҚИЗЛАРИ

Наргиза ОХУНОВА

Кўзларингда бордек баҳорим,
Кўзларингда менинг хуморим.
Англадимки, кўзларингдадир
Яратганнинг менга изҳори.

Кўзларингда кўзимни топсам,
Кўзларингда изимни топсам.
Оқиб бориб кирғоқларида
Энг покиза сўзимни топсам.

Кўзларингда тонгларим отса,
Кўзларингда армоним ботса.
Умримнинг ҳар сониялари
Кўзларинг-ла кўзимда қотса.

Кўзларингда қулса ғамларим,
Ғам гуллаган оний дамларим.
Ёқар бўлсам, кўзингга ёққум
Умидимнинг бутун шамларим.

Кўзларингни кўзимга қада,
Кўзларингни ўзимга ата.
Униб чиқсин диллистонингдан
Иккимизга аталган қадар.

Кўзларингда кўзим тавофи,
Кўзларингда умрим савоби.
Агар билсанг, кўзларингдадир,
Борлигимнинг мангу жавоби.

Гули Нигор АВАЗОВА

Соғинаман. Кутаман.
Остонамдан ўтолмайди вақт.
Сен кетдинг келмай қолди –
Шодлик ваъда қилган бахт.
Кўзларимни юмиб яшадим –
Ҳижронингда куймай деб.
Лабларимни ямаб яшадим –
Фироқингни куйламай деб.
Бирок
Томир уйғоқ, руҳ уйғоқ –
Қўямиди хиссиз, туйғусиз?!
Ғамлаб олиб сабрдан кўпроқ
Излаб кетдим ўзлигим сенсиз...

Кумуш АБДУСАЛОМОВА

БИР САНДИҚ СЎЗ
Ўз сепимга ҳаяжонда кўз солдим:
Бирдан қамашиб кетди кўз олдим.
Энг сара, энг гўзал, энг дилбар –
Онам сепимга бир сандиқ Сўз солди.

Бу сўзларни сўзлаганда эл дадил!
Бу сўзларни сўзлаганда эр дадил!
Бу сўзларни сўзлаганда мен – дадил!
Улар мени бахт томонга элтади,
Бир сандиқ Сўз бир умрга етади!

“Алла, болам, алла” десам боламга.
“Ассалому алайкум” деб оламга.
“Хуш келдингиз, хуш кўрдик” деб бот-бот
Бир сандиқ сепимга кўнган одамга!

Атлас сўзлар, адрас сўзлар, бўз сўзлар,
Шойи-ипак сўзлар, банорас сўзлар,
Бахмал сўзлар,
мовут сўзлар, хос сўзлар,
Хоксор сўзлар, баландпарвоз сўзлар!

Онам яна солибди бир найқамиш.
Момоларнинг ўғитини пайқамиш:
Уйда она тили жаранглаб турса,
Ёв бостириб киргани ҳам ҳайқа(р)миш!

Яна такрор сандиқчага кўз солдим.
Ўз қизимга қолдиргани қарз олдим.
Энг ширин, энг аччиқ ва мукамал –
Онам сепимга бир сандиқ сўз солди!

Мадина НОРЧАЕВА

Мени қайтадан чиз,
Бўёгинг етса,
Бор совуқ ранглари юборгин сарфлаб.
Бу дайди руҳимни

Ҳа, айна шу кез
Томчилардек ювиб кетмоқда ҳарфлар.

Мени қайтадан чиз,
Тўқнашмасин ҳеч
Ожиз сийратимда қоралар, оқлар.
Дарахт танасидан томган ширадек
Кўриниб тўқилсин кўнглимдан доғлар.

Мени чиз,
Ахир, мен тугалланмадим,
Мудом оғриқ берар якунсиз қисмим.
Рухимга мослаб чиз вужудимни ҳам
О, шунда не шакл топажак жисмим?

Чизавер,
Чаплайвер ранглар додласин
Кўзимни қадахдек тасвирга йўғир.
Нигоҳим тўқилса, тупроқ ёдласин,
Майсалар йиғласин истиғфор ўқиб.

Мени қайтадан чиз...

Феруза ХАЙРУЛЛАЕВА

Болалик чоғимда
рахматли бобом
ҳовлимиз ортида турган қирларни
кўрсатиб дер эди:
“Мана шу қирлар
бир кун тоғ бўлар!
Агар одамлар
устига чиққанча тепкилашмаса”.
Кўлтиқ таёғида қийналмай юриб
(мен шундай ўйлардим ҳар ҳолда),
Қирнинг этагига элтарди мени.
“Қара”, – дерди, жимирлаб турган
жимитдай булоққа ниқтаб бармогин.
– Мана шу булоқ,
хаммага етар,
агар одамлар
бўғиб қўймасалар ёшли кўзини...
Бу гапларга анча вақт бўлган.
Булоқ куриб битди,
Бобом ҳам...
Қирлар нима бўлди дерсиз,
Қирлар-ар!
Қирларни соғинаман!
Бироқ, боргим келмайди
қишлоққа сира.
Борсам йиғлатар –
Ўз бўйидан ошмаган қирлар!..

Нозима ХАБИЙУЛЛАЕВА

Нимёруғ хонанинг бир бурчи ҳорган,
Қўлингиз тонгача қаламга тутқун.
Хаёдан бу ҳолни олиб, деворга
Соянғизни чизиб ўлтиради У.

Шамолга айлаиб келади гоҳо
Қанот боғлай дея қоғозларига.
Сиз бор ҳовучларга тўлар “илоҳо!”,
Тебраниб кетасиз овозларида.

Қаршингиздан чиқса, титроқ югуриб,
Нафаси бўғзида бўлинар ярим.
Кўзингиз кўзига тўқнашмай туриб
Сочилиб яйрайди кўзунчоқлари...

Интиқ кўчангиздан ўтмаган ҳамон,
Унинг ҳам кўчаси кўрмаган сизни.
Юз бор суҳбатида бўлгансиз, аммо,
Танимайсизми?

Билмайсиз, бир қизки, ўйлари ҳарир,
У севган денгиздек нигоҳингиз жим,
Биров пайқамасин дея, тунлари
Тушига беркитиб ухлаганларин.

Сиз сўзга буркайсиз уни тамоман,
Кун келар,
ўшандан бошланади кун.
Бир умр ёл-ёруғ хона ичра ҳам
Соянғизга дўниб ўлтиради У!..

Сарвиноз ТУЛИЕВА

Қадам боссам гуллайди чечак,
Юрган йўлим – ўтмишдаги боғ.
Кўлларимни тутаман сенга,
Гулбоғимга кўндирмагин зоғ.

Ораимизда Аму оқар тинч,
Осмондаги юлдузларча кек.
Умидларга қанотинг боғлаб
Ўзинг бирлан яшнат гўнчадек.

Яқин қолмиш бахтнинг қасрига,
Менинг учун ясалар тахтим.
Ўзгалардан ахтармоқ нечун?
Ўзлимизда яшайди бахтим.

Юлдуз ЎРМОНОВА

Қандай яшашган экан
Қадимдаги одамлар,
Ҳали ўчирғич деган
Нарса бўлмаган дамлар?

Ёзишгандир бехато
Назаримда у пайтлар.
Ёзишмагандирлар ё
Ошиқлар ишқий байтлар?..

Йўқ! Асли қадимдан ишқ
Ҳар қалбга соя ташлар.
Бунга ғувохдир бағри
Ўйилган қоя тошлар.

Ўша ёзувлар ҳануз
Йўқолмаган, кўчмаган.
Қанча қор-ёмғирларнинг
Остида ҳам ўчмаган!..

Дунё ўзгарган сайин,
Ўзгарди буткул замон.
Бугун ҳамма нарсага
Топилади бир имкон.

Қоғоз қоралаб тунлар
Қалб қушим учираман.
Шеър тўқилар қаламдан,
Ёқмаса ўчираман...

Шароб ранги кетади,
Кетар сиёҳ доғи ҳам.
Кетармикин, акажон,
Дилда доғ қолдирса ғам?..

Ўтмишда хато бисёр,
Кўксимда алам ғиж-ғиж.
Бормикан хотирани
Тозаловчи ўчирғич?..

Бошланиши 1-саҳифада.

МАКТАБ ВА БИЗ

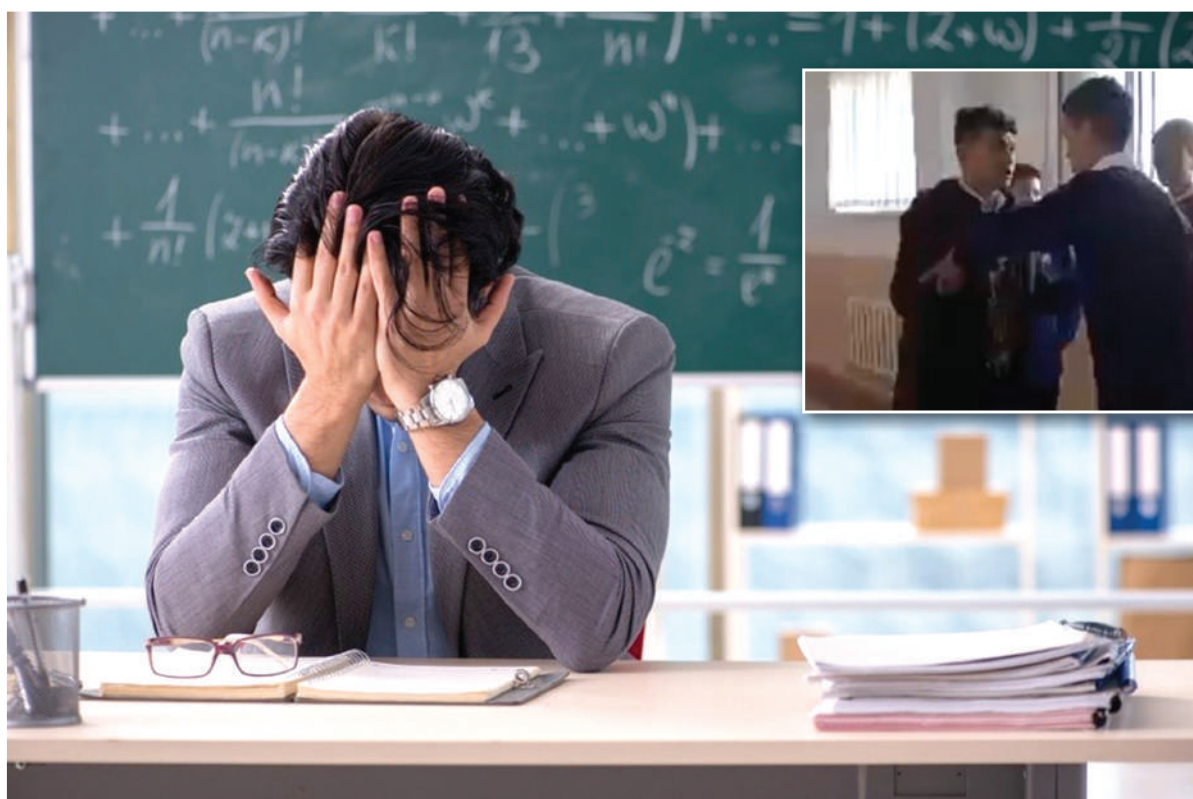
Бу яхшими ё аксинча? Ижтимоий тармоқдаги фаолларнинг айримлари "Мақтаб қамқона эмас", "Миллий гвардиянинг бошқа қилдиган иши йўқми?" каби гапларни ёзиб чиқдилар. Бу "фаол"лар орасида кеча кўрган нохуш тушини ҳам, тушлиқда еган овқатини ҳам суратга олиб "ФБ" саҳифасига қўйиб дунёга дoston қилувчи галати тоифалар топиладики, одатда уларнинг кўпчилиги пала-партиш, имло ва услубий хатоларсиз ёзолмайдилар.

Албатта, чуқур ўйланмаган бу гап-сузлар мактаб ўқувчисининг телефонларида акс этади. Кейин ўқувчи қандай фикрга келади? Биз янги ташаббус кўтарилганда уни бўғишга чоғланмаяпмизми? Балки бир натижа чиқар? Ҳеч бўлмаганда, дарсга бормаи, кўча-кўйда дайдиған ўқувчилар тартибга тушар-ку...

Жаҳон тажрибасига мурожаат этайлик. Франция полиция департаментида болалар ва ёшлар ҳуқуқбузарлигининг олдини олиш бўлими бу соҳадаги турли ташкилотлар фаолиятини мувофиқлаштириб боради. Жумладан, унинг вояга етмаганлар орасида ҳуқуқбузарликнинг олдини олиш бўйича "Ез - ёшлар", "Таътил" сингари кенг қамровли тадбирлари бор. Бу лойиҳаларни француз полициясининг ҳаракатдаги республика хавфсизлик кучларидан (биздаги Миллий гвардияга ўхшаш) махсус сараланган, етарли психологик-педагогик тайёргарликдан ўтган ходимлари педагоглар ёрдамида амалга оширади.

Францияда ҳуқуқбузарликнинг олдини олиш мақсадида масъул идораларнинг вакилларидан тuzилган кенгашнинг олтимси саккиз нафар аъзоси бўлиб, уларнинг таркибига 3 депутат, 2 сенатор ҳам киритилган. Тасаввур қилинг, ҳозир Францияда ривожланган давлатда 400 та шундай кенгаш фаолият юритмоқда.

Ҳозирги мактаб ҳаётини бундан ярим аср олдин ўқиган боболаргина эмас, ун йил аввал мактабни битирган ота-оналар ҳам тўлиқ тасаввур этолмайди. Ўқитувчи ва ўқувчи фаолиятига салбий таъсир кўрсатувчи муаммолар эса йилдан-йилга кўпайиб бормоқда. 2023 йил давомида салкам уч минг (ун йил олдин - 2004 йилда 918 та) ўқувчи жиноят содир қилганини ўқиб, аҳвол биз ўйлагандан жиддийроқ эканини тушундим. Мазлум бўлишича, вояга етмаганлар содир этган жиноятлар сони ҳам ошган, умуман, республика бўйича огир тан жароҳати етказиш 160

тага, номусга тегиш 38 тага, ўғрилик 36 тага, гиёҳвандликка алоқадор жиноятлар 15 тага кўпайган. Бундай ачинарли аҳволга тушиш оқибати юзасидан айрим мулоҳазаларни ўртага ташлаш фойдадан холи бўлмас.

ТЕЛЕФОН БОЛАЛАРИ

Япониялик мутахассислар 1990 йилдаёқ болаларни "тэрэбико" - "телевидение болалари" деб аташган эди, чунки япон болалари ўша вақтда хар куни 3-6 соат вақтини экран қаршида ўтказган экан. Ҳозирга келиб, нафақат болаларни, ота-оналарни ҳам Интернет ўз домига тортиб кетмоқда. Катта мактаб ёшидаги ўқувчилар орасида бу кўрсаткич анчагина сезиларли. Айрим ёшлар виртуал оламга шунчалик боғланиб қолдики, улар бир кунда 18 соатгача вақтини интернет қаршида ўтказган. Рухий жиҳатдан Интернетга қарамлик гиёҳвандликка тенглаштирилади. Тадқиқотларга кўра, дунё бўйича интернетдан фойдаланувчиларнинг ўн фоизи мана шундай гуруҳга мансуб ва улар руҳий носоглом ҳисобланади.

Албатта, интернетнинг фойдали томонлари кўп, аммо хар нарсага қизиқувчан, дунёни кашф этиш палласидаги мактаб боласи кўлидаги сеҳрли кутуча - телефонда истаган кино-видео кўриши мумкин. Бугунги ўқувчи тарбиясига

салбий таъсир кўрсатувчи биринчи таҳдид, албатта, бу интернетдан нотўғри фойдаланишидир.

Иккинчидан, нотўлиқ, ноқобил оилалар сонининг кўпайиб бораётгани ҳам давримизнинг оғриқли муаммоларидан бири. Ёш оилалардаги ажралишлар ёки оила, бола-чақасини уйда қолдириб, меҳнат мигрантига айланганлар ҳақидаги ваҳимали рақамларни келтириб ўтиришнинг ўрни эмасдир. Мактабларимизнинг ўзи ҳам нотўлиқ оилага ўхшайди, яъни бундан ярим аср олдин мактабдаги ўқитувчиларнинг аксарияти эр-каklar эди, ҳозир деярли ҳаммаси аёллардан иборат.

Учинчидан, кейинги 30 йил давомида мактабда таълим-тарбияни яхшилаш бўйича ўтказилган тажрибаларнинг аксарияти ўзини оқламади, деб айтиш мумкин. Жумладан, тез-тез номини ўзгартириб турадиган ёшлар ташкилоти мактабга кириб боролмади, мактабдан ташқарида бўлса-да, болаларнинг эътиборини ўзига тортолмади. "Камалак" болалар ташкилотининг йўналишлари мақсадга мувофиқ танланган эди, амалда ўзини оқламади. Ўқувчиларни билим олишга, касб ўрганишга йўллайдиган болаларнинг ўзини ўзи бошқариш ташкилотлари, айниқса, бугунги кунда жуда зарур.

Тўртинчидан, дарслиги, малакали ўқитувчилари, моддий-техника манбаси тўлиқ шаклланмаган

кўплаб касб-хунар коллежлари тезда тарихга айланди. Бугун кун тартибига олиб чиқилган даволат муаммоси айнан ўшаларда кучайган эди. Касб-хунар коллежлари учун маҳобатли бинолар қурилди ва негадир улар кейинчалик тўлиғича мактабга берилмади. Афсуски, 1997-2017 йиллар оралиғида, қарийб чорак аср давомида коллежларни битирганлар учун иш ўринлари яратилмади.

Бешинчидан, дарслик масаласи. Ўттиз йил ота-оналар ва ўқувчилар орзу қилган дарслик ҳамда ўқув қўлланмаларини яратишга камлик қилди.

Кутубхоналар ночорлиги, болалар газета-журналларининг мактабга етиб бормаслиги, фан тўрақлари ишламаслиги ва ҳоказо муаммолар борки, китобхонлик маданиятини шакллантириш, болаларнинг бўш вақтини мазмунли ўтказишдаги вазифаларнинг айримлари унутилаётганга ўхшайди.

Бугунги мактаб болаларининг пешонасига ёзилган бундай "кўригилик"ларни истаганча келтириш мумкин. Қолганини ўзингиз ўйлаб кўринг ва болалар келажагига биз - катталар раҳна солаётганимизни тан олинг.

МУАЛЛИМ МУАММОЛАРИ

Кейинги йилларда давлатимиз томонидан ўқитувчи-мураббийларга катта эътибор қаратилди. Улар-

ни ободонлаштириш ва қишлоқ хўжалиги ишларига жалб қилишга барҳам берилди. Мактаблардаги иш шароити яхшиланди. Ўқитувчи фақат ўз иши билан шуғулланмоқда. Аммо унинг ўз ишини самарали ташкил қилишига нималар халал бермоқда?

Аввало, ўқувчилар билимини рейтинг усулида баҳолаймиз, деган ташаббускорлар қоғозбозликни авж олдиришди. Бечора ўқитувчи дарс ўтиш ўрнига рейтинг журналин тўлдириб ўтирарди. Кейин бир замон келдики, қоғозбозлик бартараф этамиз, деб кўплаб ёзув-чизувлар тўхтатилди. Ҳатто "конспект" ҳам ёзилмайдиган бўлди. Яъни, бу - дарсга тайёрланмасдан кириш деган гап. Эл ичида обрў топан моҳир педагоглар фаолиятини кузатганда кўрдики, улар нафақат конспект ёзади, балки тарқатма материаллар тайёрлайди, дарс самарали бўлиши учун турли воситалар топади. Хуллас, моҳир ўқитувчи биргина дарслик билан чегараланмайди. Яхши ўтилмаган дарс эса, ишламай маош олишдир, бу кўзга кўринмаган ўғрилқидир.

Кейинчалик рейтинг усулида баҳолашдан яна қайта беш баллик баҳолаш тизимига ўтилди. Айтишларича, ҳозир яна юз баллик тизимга қайтиш режаси бор эмиш...

Тажрибага кўра, хар қандай мактаб обрўсини 5-10 нафар тажрибали, фидойи ўқитувчи кўтарди. Уларга нисбат олданда, қолган муаллимлар шунчаки дарс берадилар, шунчаки ишга келиб-кетадилар. Ҳатто бутун умр мактабда дарс бериб, ўз фанидан биронта шогирд чиқармаган ўқитувчилар ҳам топилади. Ёки, аксинча, мактабга ишга келганидан беш йил ўтмай кўплаб иқтидорли шогирдлар тарбияланган ёш муаллимларни ҳам кўрганмиз.

Ўқитувчиларга ойлик маош белгилашда уларни тоифаларга бўлиш ҳам қўтилган натижани бермаганини таъкидлаш жоиз. Энди директор мактаб салоҳиятини ошириш учун юқори тоифали ўқитувчиларни ишга ола бошлади ёки ишлаётган педагогларнинг тоифасини кўтариш ортидан чопди. Шу боис, ўқув-тарбия жараёнини ривожлантириш иккинчи даражали масалага айланди.

Истаймизми-йўқми, мактабдаги таълим-тарбия жараёнининг негизини 45 дақиқали дарс ташкил қилади. Дарс мазмунини бойитишда эса, услубий хизмат бўлими хал қилувчи аҳамиятга эга. Туман миқёсида ишлайдиган услубхона-

лар тугатилиб, бу хизмат вилоят Педагогларни янги методикаларга ўргатиш миллий марказлари зиммасига юклатилган. Уларнинг вилоятдаги барча мактабларга етиб боришини, тўлиқ қамраб олишини тасаввур қилиб бўлмайди. Қолаверса, услубчининг маоши озлиги сабабли республика бўйича 322 та штат ажратилган бўлса-да, уларнинг ярмидан кўпи бўш турибди.

Ўқитувчилар малакасини ошириш масаласи ҳам шундай мавҳум тус олган. Яъни, аввалги институтга бориб 144 соатли малака оширишлар ўрнини "онлайн" ўқитиш эгаллаган. Агарда бу иш аксинча қилинганда маъқуллаган бўларди.

Дарс жараёнининг назорати юритилмайдиган синф журнали ҳамда ўқувчиларнинг кундалик дафтарлари шошма-шошарлик билан электрон шаклга ўтказилиши оқибатида бугун мактабдаги ўқув жараёнлари таҳлил қилиб бўлмас ҳолга келди. Ўқувчининг дарсларни ўзлаштириш натижасини кўриш мақсадида ота-оналарнинг "Kundalik.com" сайтга киришлари муаммоли масала. Чунки хар бир оилда компьютер ёки смартфон бўлиши лозим. Қолаверса, "Kundalik.com"ни юритиш учун мамлакат бўйича хар бир синф хонасига компьютер қўйилиб, мактабда интернет тизими мунтазам ишлаши талаб қилинади. Бунга маблағ қани? Хуллас, бу соҳада ҳам ишлар ўлда-жўлда аҳволга келган.

Навбатдаги муаммо - дарслик етишмаслиги, қолаверса, давлат таълим стандартлари, ўқув дастурларининг дарсликларга мос келмаслиги сингари ноаниқликлар борки, ёш ўқитувчи дабурустан ўз йўлини тополмайди.

Шунингдек, юқорида таъкидланган - ўқувчиларга хавф солиб турган таҳдидлар ҳам ўқитувчининг таълим-тарбия жараёнини намунали ташкил этишидаги тўсиқлар ҳисобланади.

Умуман, мактаб таълим тизимининг тарихи ва бугунини чуқур билмайдиган турли идоралар вакилларининг мактаб таълими жараёнига аралашуви, вазирлик фаолиятини узоқ муддатга мўлжалланган аниқ дастурлар асосида ташкил этишмаслиги, тизимдаги беқарорликлар - барча-барчаси ўқитувчиларнинг аниқ мақсад йўлида оғишмай ишлашларига салбий таъсир кўрсатади. Бу эса, охир-оқибат ўқувчилар орасида даволат пастлиги ва билимсизлик, вояга етмаганлар қаровсизлигига олиб келади.

Хумуюн АКБАРОВ

ЗАРДА

А-а-а, мухбир укам? Маза йўқми дейсанми? Бемазада не маза, деганини эшитманганмисан? Ковид-повид дейсанми? Аттанг, минг аттанг-ки, ковидмасман. Ундан баттари илашди. Туркингга Тохир сопдан лойкураги! Ўл-а, менга СПИД қайдан юқсин? Каллами бу, сувқовқми? Чапанлигим ўз йўлига, омалекин қинғир йўлга қадам қўйган йигитмасман. Ишонмасанг Лобар холангдан сўра.

Узун гапни қисқаси шуки, дарди бедаво кредит вирусига йўлиқдим. Ҳа-а, белгиларими? Энди, аломатлари оддий. Ўзи буни нега сўрайсан, хумлар? Бугун кредити йўқ одам борақанми? Шу... бош оғриги, муттасил юрак ўйноғи, хавотир, айбдорлик ҳисси, хар ойнинг бошида қўл-оёқлар қалтираши, уйқусизлик талвасаси... Етади дейсанми? Ҳаммасини ёзсанми ўзи?

Ташунмайман, банкдагилар тўлай олмаётганимдан нега норози? Ҳайронман. Пулим бўлмагани учун кредит олганимни билишадими-ку! Қанча дейсанми? Билганингда нима қилардинг? Ёзсанг, муъжиза юз бериб, раҳматли бойбувам тирилик келиб, бухори танга тўла ёнчигини тиззамга ташлармиди? Ҳа-а, ўзи нимага кредит олгансиз дейсанми? Такасалтанг ўғлимда ойпод, хотинда айпон, қизимни бутун бошли сепи, қудаларга олинган сарпо-суруқлар, мебел дегандай... Узингизда-чи дейсанми? Мени бўйним тўла қарз... Ҳа-а, энди кредитни ёпиш учун олинган қарз-да! Айпони нима қилади? Нимаймиш, гапга борганда расмга тушиб, инстаграмга қўйиб мақтанармишлар... Ўзлари нега тўламайди? Бирор

“БҲЙИНТУРУҚ” ёхуд кредит вирус

жойда қарсиллатиб сақич чайнаганига пул тўлашганини эшитганмисан? Ҳа, балли! Биласан, мен шу пайтгача бирор жойда бандасига гапимни бермаган йигитман. Мушугимни биров пишт дейиш у ёқда турсин, қовоқ солиб ҳам қараганмас. Энди арзанда қизим учун эшикмасшик ялиниб, кредит ёпарга қарз тиланиб юрибман. Менга буям кам! Кўнгил бўш бўлса, кўнгилсизлик қўш бўлар дегани чин. Қизалоғимни мебеллари ўртада

экану кредити куёвтуўрага ҳароммиш. Ҳе, ўргилдим, сендай йигитни гултожиҳурозидан!

Азбаройи худо, унданам қизиги бор! Кредитга буюм олиш ҳозир мода бўпти. Мана, тунов куни кўшимиз Тошпўлат кредитга музлатгич олган экан. Уни кўриб, Атҳам найов мен сендан камми деб, музлатгичга қўшиб кондиционер ҳам оептепти. Энди бу ёғини сўрасанг, мухбир укам, бошқа қўшиллар ҳам бу

кредит пойгасидан қолиб кетмай, деб қурагига қулув тушиб, биттаси гўшт қий-малагич, бошқаси шарбатсиқарни ачомлаб... бошини ихтиёрий қарз сиртмоғига тиккан.

А, тўлаяптими, дейсанми? Қаёқда дейсан. Тариқча ақли бўлганида шунча кредитни олармиди? Хумкаллалар бир-бирдан кредитни тўлаш учун қарз олади. Энди қарзини қайтарса, сабил қолгурни тўлаш вақти келади-да! Шунинг орқасидан хар хил қинғирликлар ҳам бўп турибди. Ўтган тунда Аббос лапашанг ўзининг ишхонасига ўзи ўғирликка тушибди. Кредитининг поизлари кўпайиб кетганмиш. Ярим тунгача "пирхонада" қолиб, ҳамма-нинг кетишини кутибди. Новутбукни қўлтиқлаб, энди жуфтакни ростлайман деб турган экан, қоровул сезиб қолиб, ғиппа гирибонидан бўғибди. Ушлабди-да, мелисага топшириб юборибди. Мелиса ҳам обдон амри-маъруф қилиб, чилёсинларни ўқиб, кредити борақан деб, раҳми келиб қўйиб юборганимиз.

Ўлмаган қул кўравераркан, ундан ҳам қизиқ хангомалар бўп турибди. Эшит, э тилпонингни нега бурнимга тирайсан? Нима? Ёзаяпман? Унда майли, яқинроқ опеке! Ҳўп, укам шўх, эшит. Кўча бошидаги Султон дароз, ақли қалта бор-ку, ана ўшанга кредитга элликта товуқ беришганда, бир ҳафтача: "Кўнига хар би-

ридан иккитадан тухум оляпман", деб мактабни юрди. Аммо, товукларам роса эгасини топибди! Кошқийди, бу дарозда хўрозча ақл бўлса. Дон-сувинга эллаб беролмаганим дейман, бир ҳафтача эллик товук ҳаром қотди. Нима эмиш, товуклар об-ҳавога мослашолмаганмиш. Нима, африкалик ё антарктидаликимиди манглайи қоралар? Шу билан товукбозлик анъанаси тўхтаб қолгани йўқ. Унинг ён қўшниси Қўчқорбой ҳам бир кўрсатиб қўйиш учун юз товук, дон-дуини кредитга олди. Олийҳимнат кредитчилар товукларни эсон-омон эгаларига топшириб, қўнанинг бошига етгунича Азим алкаш қўра ошиб, беш-ўнтасини қолга қалаб, елкалаб ароқ магазинга равона бўпти. Ҳай дегунча, жўжахўрозларни "яримта"га бартер қиворибди. Бу дейман, банкда ўтирганлар одамгарчиликда хотами той экан-да. Қара, кредитниям эпи борга беришмайди? Товук боқишни билмасанг, чўнтагинда миринг бўлмаса, кредитни бошинга урасанми? Чоғинг келса товўқча тирмаш деб қўйган жойи бор, хўпми? Давлат ўзингни ўнгла деб кўмак қўлини чўзса, буларинг бармоғиниям тортқилайди-я!

Чидалмаган ўтинга жийда ема, деганакан машойихлар. Ие, ҳа, ичбуруқ юқтирган бангидий рангинда раҳмон йўқ? Ўбба, акангни укаси, сенам кредит тутқаногига илашганларданмисан? Балли, ҳиқиллаб борсам, ўқсиб чикди дегани шу турхатдир-да. Буни ёзиб "Jadid"га чиқараман, гонорар олиб, кредитимни ёпаман дейсанми? Хоҳласанг, сериал қивор. Узиям ҳалиги... ҳа-а, "Эсмералда"си бўлардию... ўшангаям дам берасан. Омалекин, қўзинг ўйнамай ўлгур, қалам ҳақи дурустроқ униб қолса, акангниям ошпошга айтарсан...

ОВСАР

Бошланиши 1-саҳифада.

Ўзбекистонга тахминан 1980 йилда ўрта мактабда ўқиб юрган пайтларим қизиқиб қолдим. Марказий Осиё мен яшаётган жойга жуда яқин эканини тушунадим, лекин Покистонда Ўрта Осиё ҳақида маълумот жуда оз эди. Совуқ уруш даври бўлгани учун саёҳат жуда қийин, маълумот кам эди. Мен имкон қадар минтақа ҳақида кўпроқ маълумот олишга қарор қилдим. Канададаги университетга бориш бахтига муяссар бўлдим. Мен МкГил (McGill) университетида ўқидим ва у ерда рус тилини ўрганишни бошладим. Дастлабки қизиқишим иқтисодий ривожланиш масалаларига қаратилган эди, лекин мен АҚШнинг Висконсин университетида докторантурада ўқир эканман, тарихга мурожаат қилдим. 1986 йили илмий изланишлар учун Совет давлатига бора оламан деб ўйламагандим. Аммо шукрки, 1993 йилда диссертация ҳимоя қилганимга қадар ҳамма нарса ўзгарди ва совет иттифоқи мавжуд бўлмай қолди. Мен тадқиқот мавзуси сифатида жадидликни танладим, чунки мени ислом ва замонавийлик ўртасидаги муносабатлар ва мусулмон жамиятлари бу саволга қандай муносабатда бўлишлари узоқ вақтдан бери қизиқтирар эди...

Олимнинг дастлабки "Мусулмон маданиятининг ислохотчилик сисёсати: Марказий Осиёда жадидлик" асари жадидлик ҳаракати билан исломчилик ва ислохотчилик масалаларига бағишланган бўлса, иккинчи китоби "Коммунизмдан кейинги ислом. Марказий Осиёда дин ва сисёсат" деб номланган. "Ўзбекистон таваллуди: СССРнинг илк даврида миллат, империя ва инқилоб" деб номланган тарихий асари рус ва ўзбек тилларида чоп қилинди. "Марказий Осиё: империя истилопларидан ҳозирга қадар янги тарих" асари эса, муаллифнинг тадқиқотлари кўламини янада кенгайтганини кўрсатади.

Адиб Холиднинг "Ўзбекистон таваллуди: СССРнинг илк даврида миллат, империя ва инқилоб" асари кўп жihatлари билан олим адибларга, ижодкор зиёлиларга ва умуман, миллатнинг ўзлигини танишида муҳим манба бўлиб хизмат қилади. "Akademnashr" нашриёти томонидан чоп қилинган ўшбу китоб орқали ўзбек ўқувчилари Сардор Салим таржимасида Адиб Холид асари билан илк дафта танишиб турибди. Бунга қадар асарнинг рус тилидаги таржимаси нашр этилган эди.

Китобнинг "Кириш" қисмида муаллиф масаланинг қўйлиши ҳақида тўхталиб, "Афсуски, Ўзбекистонда вужудга келган тарихнавислик ўз қонуниятига эга алоҳида, яқин соҳа бўлиб қоляпти. Советча талқин миллий талқин билан алмаштирилди, бироқ тарих давлат ҳомийлигида ёзилган каби совет ўтмиши билан методологик ва институционал узвийлик ҳам давом этмоқда. Натижада кўп ҳолларда советча категорияларни тийиш ёки батамом йўқотиш ўрнига уларни шароитга мослаб қўллаш кузатилмоқда" сингарий эътирозини баён қилиш билан бирга, бу соҳага Б.Қосимов, Н.Каримов, Ш.Турдиев ва бошқа адабиётшунослардан кейин тарихчилар кечикиброқ киришгани ва ҳамон масалани ўрганишда адабиётчилар фаолроқ эканини айтади.

Инқилоблар даврида миллат, тараққиёт ва тамаддун ҳақида тўхталар экан, "Инқилоб жадидлик ҳаракатини кескинлаштирди, дунёқарашни кенгайтди, лекин у жадидликни яратмади" деган ҳақли эътироф билан жадидлик илдизлари 1860-1870 йиллардаги рус босқинидан кейинги ўн йилликда Ўрта Осиё шаҳарларида вужудга кела бошлаган зиёлиларнинг сая-ҳаракатлари билан боғланишини асослаб кўрсатади: "Шунингдек, бу тушунча жамиятда етакчилик даъвосига асос солди ва янги сисёсатни бошлаб берди", дейиш билан муаллиф жадидлик илдизларини Россиядаги уч инқилоб

инқилоб (1936), "катта террор" (1937-38) воқеаларига ҳам муносабати акс этган.

Булардан ташқари, интернет сайтларига "Ўзбекистон: миллатнинг туғилиши" асари ҳам қўйилган эди. Унда Тошкент шаҳри марказидаги Амир Темур хиёбони тарихи ҳақида сўз юритилади: "Қачонлардир бу жойда Туркистоннинг биринчи генерал-губернатори Константин Кауфман (1818-1882), кейин эса Карл Маркс ҳайкали турарди. Ҳозир бу жойни Темурнинг отлиқ ҳайкали эгаллаган". Иттифоқ тарқалгандан кейин Амир Темур миллатнинг рамзига айлангани, унинг даврида илм ва маданият юксак тараққий этгани ай-

бу жараён анча мураккаб кечгани, унда М.Саиджонов, Ф.Хўжаев каби давлат арбобларининг масалага муносабати очиқланади. Фитратнинг 2,5 йилдан ортиқ Бухоро халқ жумҳурияти фаолиятидаги иштироки, сўнгра Москвада яшаган даври ҳамда 1925 йилнинг охириларидан бошлаб Фитрат томонидан яратилган адабиёт ва санъат масалалари бўйича фундаментад тадқиқотлар эътиборга олинади. Бу тадқиқотларнинг қабул қилиниши осон кечмагани ва Ж.Бойўлатов билан бўлган мунозаралар "Мафкуравий жабҳа" сарлавҳаси остида берилади. Асарнинг "Хулоса" қисмида "ҳозирги ўзбеклар... Ўз-

Ҳамидулла БОЛТАБОВЕВ,
филология фанлари доктори,
профессор

Китобнинг асл сарлавҳаси "СССРнинг илк даврида Ўзбекистон ССРнинг ташкил қилиниши: миллат, империя ва инқилоб" бўлиши керак. Чунки Ўзбекистоннинг туғилиши – таваллуди ХХ асрнинг охирида юз берганини оддий китобхон ҳам яхши билади, унинг яратилиши ҳам шўролар замонида туғри келмайди.

Ўтган йилнинг декабрь ойида ўтказилган халқаро конференцияда айни масалалар юзасида маъруза қилган Адиб Холиддан китобининг "Ўзбекистон таваллуди" деб номланишига муносабатини сўрадим. Муаллиф бундай номланиш бевосита таржимон ва нашриётнинг "иши" эканлигини айтди. Кўринадики, рус тилидаги мақолада "миллатнинг туғилиши – рождение нации" деб атайлаб миллатнинг туғилишини "кечиктираётгани" каби ўзбекча нашридаги "Ўзбекистон таваллуди" сўзлари ҳали асарни ўқиб улгурмаган китобхонни чалғитади. Қолаверса, нашриёт сотувга чиқаришдан аввал шундай реклама берганди: "Америкалик таълиқ олим Адиб Холиднинг ушбу китоби дунё харитасида Ўзбекистон деган давлатнинг пайдо бўлиши ҳақида (изоҳ бизники – Х.Б.). Муаллиф ХХ аср бошларида юртимизда кечган мураккаб ижтимоий-сисёсий жараёнларни чуқур таҳлил қилади, ўша давр қиёфасини бор зиддиятлари билан тасвирлашга ҳаракат қилади. Асар юртимиз тарихига қизиққан кенг китобхонлар оммасига мўлжалланган". Табиийки, буни ўқиган китобхонни, айниқса, рус шовинистлари томонидан тинимсиз фикрий ҳужумлар қилинаётган бир пайтда тарғиботчиларнинг "Ўзбекистон деган давлатнинг ХХ асрда пайдо бўлиши" деган даъвоси ўзбек китобхонини мутлақ қониқтирмайди, ҳатто муаллифга бўлган ихлосини қайтариши мумкин. Шунинг учун ҳам бундай муҳим китобларни тавсия этаётганда уларнинг таржимаси аслият сарлавҳасигагина эмас, унинг мазмунига ҳам нақадар яқинлигини ҳисобга олиш лозим. Ҳолбуки, китобнинг русча вариантдаги мухтасар реклама ўзбекчага нисбатан аслиятдаги бир мунча яқинроқ эди: "Ўзбекистоннинг ташкил топиши" китобида Адиб Холид ўзбек зиёлиларининг маҳаллий большевиклар ва Москва билан ўзаро нооддий муносабатини кўриб чиқиб, қутилмаган хулосалар берди. Муаллиф учун ўзбекларнинг янги жамияти Октябрнинг натижаси эмас, 1917 йилга қадар вужудга келган миллий лойиҳанинг амалиёти, ўзбек маданияти инқилоби эса, социалистик эмас, балки мусулмон инқилоби натижасидир".

Адиб Холиднинг "Ўзбекистон таваллуди: СССРнинг илк даврида миллат, империя ва инқилоб" асарининг инглиз тилидаги манбаси китобнинг иккинчи саҳифасида кўрсатилган. Бирок нимагадир таржимада инглиз тилидаги "making" (ташкил топиши), рус тилидаги "создание" (ташкил қилиниши) сўзларининг ўзбекчага "таваллуди" деб нотўғри тарғиб этилган. Китобнинг 8-бобида эса айни воқеалар "Ўзбекистоннинг яратилиши" сифатида тилга олинади. "Ташкил топиши" (ёки "ташкил қилиниши")ни таржимон ва нашриёт "таваллуди", "яратилиши" сўзлари билан тавсия этаётгани кишини ажаблантиради.

Адиб ХОЛИД: ЎЗБЕК ТИЛИ ВА АДАБИЁТИ — БЕБАҲО ХАЗИНА

(1905-1907 йиллар, 1917 йил февраль ва октябрь) билан боғлаб тушунтирган тарихчиларга жиддий жавоб беради. Шу билан бирга жадидлик йўли тўғри, текис йўл бўлмагани, унинг ўзига хос мураккабликлари мавжудлиги, ҳатто ҳудудларда фарқ қилиши, шунингдек, "1931 йилдаги Ўрта Осиё 1917 йилдаги Ўрта Осиёдан буткул фарқли макон бўлган. 1930 йилларда совет иттифоқи заиф бўлгани боис куч ишлатишга мажбур бўлган, деб хулоса чиқарган бўлган тадқиқотларга буткул қарши эмаслигини" ҳам баён этади. Бу жиҳатдан маҳаллий жамиятлардан мусулмон зиёлиларининг иштироки фаол бўлгани, иттифоқда ҳукумат тавсия этган миллий лойиҳалар манба бўлиб хизмат қилади. "Akademnashr" нашриёти томонидан чоп қилинган ўшбу китоб орқали ўзбек ўқувчилари Сардор Салим таржимасида Адиб Холид асари билан илк дафта танишиб турибди. Бунга қадар асарнинг рус тилидаги таржимаси нашр этилган эди.

тилик, бунинг далили сифатида Мирзо Улуғбек ва Алишер Навоий фаолияти тилга олинади. Бу ҳудудни маълум муддат Чингизхоннинг учинчи ўғли Чигатойхон бошқаргани учун "Чигатой худуди" деб номлангани ва бу номланиш эски ўзбек тили ва мумтоз адабиётига нисбатан ҳам қўллангани айтилади. Маҳаллий халқ – турклар қадимдан Марказий Осиёнинг туб аҳолиси бўлиб, унга "ўзбек" атамаси нисбатан кейин XVI асрдан бошлаб муомалага киритилгани рус тарихчиси А.Ю.Якубовский қарашларига таянган ҳолда баён қилинади. Шунингдек, муаррих А.Якубовскийнинг "чигатой тили ва адабиёти"га шўроларча мафкура нуқтаи назаридан ёндашганини айтади. Асарнинг "Чигатойчилик ва ўзбек зиёлилари" бобида Ўзбекистонда жадидлик ҳаракати ислохотчилик йўлини танлагани, чигатойчилик йўли туркчиликнинг давомий бўлгани ҳам қайд этилган. Фитратнинг Истанбул даври (1909-1914)да туркчилик фояларига берилгани, унинг томонидан тузилган "Чига-той гурунги" ташкилоти мана шу фояларнинг давомчиси экани ХХ асрнинг 20-йилларидан адабиётшуносликда кечган зиддиятлар мисолида кўрсатилади. Фитрат домланинг 1921 йил январда бўлиб ўтган Тил-имло курултойидаги нуқтага таяниб ўзбек тили ва адабиёти туркий халқлар ичида энг бой ва қадимгиси эканлиги ҳақидаги фикрлар илгари суриларди. Асарнинг "Ўзбек миллатининг белгиланиши" боби анча мунозарали бўлиб, бу ўринда ўзбек миллатининг шаклланишига доир собиқ шўролар даврида айрилган фикрлар қайд этилса-да, "Ўрта Осиёдаги миллий-худудий чегараланиш" деб номланган воқеалар ҳақида мамлакатга юборилган Рудзутак раҳбарлигида Бухоро, Хоразм ва Туркистон республикалари ўрнида Ўзбекистон, Қирғизистон, Туркманистон каби иттифоқдош республикалар тузилгани,

бекистон ҳудудида узоқ ва давомли тараққиётга эга эканлиги, "Хожа Аҳмад Ясавий асарларининг тили Лутфий ва Алишер Навоий воситасида шаклланиб, ҳозирги ўзбек адабий тили ҳақидаги филология илмига етиб келгани" тўғрисидаги Якубовскийнинг 1941 йилдаги фикрлари келтирилади. "Агар Фитрат ҳаёт бўлганида Якубовскийнинг бу фикрларини тўлиқ қувватлаган бўлур эди" тарзидаги умумлашма билан асарнинг русча варианты яқунланади.

Маълум бўлишича, бу мақоланинг айрим ўринлари биз ўзбек тилида ўқиётган "Ўзбекистон таваллуди..." асари билан мос келади, асар "Хотима"сида муаллиф "1920 йилларга хос имконият ва умидлар 1929-1931 йиллардаги тозалашлар натижасида пучга чиққан бўлса-да, 1938 йил қатагонлари инқилоб бахш этган шижоатни узил-кесил сўндирди... жадидлар авлоди тугатилди", деб ёзиш баробарида инқилобга мафтунлик, маданият инқилоб тадбирлари миллатга рўшнолик келтирмагани билан хулосаланади. Яқунда Адиб Холид ёзди: "Ўзбекистонда миллий тасаввур ўзида ҳам совет тизими, ҳам ХХ аср бошидаги мусулмон дискурсининг уруғларини мужассамлаштирган".

Адиб Холиднинг "Ўзбекистон таваллуди: СССРнинг илк даврида миллат, империя ва инқилоб" асарининг инглиз тилидаги манбаси китобнинг иккинчи саҳифасида кўрсатилган. Бирок нимагадир таржимада инглиз тилидаги "making" (ташкил топиши), рус тилидаги "создание" (ташкил қилиниши) сўзларининг ўзбекчага "таваллуди" деб нотўғри тарғиб этилган. Китобнинг 8-бобида эса айни воқеалар "Ўзбекистоннинг яратилиши" сифатида тилга олинади. "Ташкил топиши" (ёки "ташкил қилиниши")ни таржимон ва нашриёт "таваллуди", "яратилиши" сўзлари билан тавсия этаётгани кишини ажаблантиради.

ТАРИХ ВА ТАҚДИР

Таниқли қозоқ ёзувчиси, тарихшунос Смағул Елубай яқинда россиялик профессор, этнограф В. Шолошниковнинг 1921 йили Оренбургда чоп этилган кўлўзма китобини топилиганини эълон қилди. Ундаги маълумотларга ишонадиган бўлса, 1911 йилда қозоқларнинг нуфуси 8 миллион нафар, деб кўрсатилган. Қизиғи шундаки, шу кунгача ўша пайтдаги қозоқ аҳолиси 4,5-5 миллион атрофида бўлган, деб келинади. Эътибор қилинг: фақат орадан 99 йил ўтиб, яъни 2011 йилда юқоридаги айтилган кўрсаткичга эришилган – аҳоли сони 8 миллион нафарга етган.

ҚАРДОШЛАРНИНГ ҚОНЛИ ҚИСМАТИ

Хўш, нима учун бутун бир миллатнинг қарийб бир аср давомидида сон жиҳатдан ўсиши тўхтаб қолган? "Бунинг сабабини, – деб ёзади Смағул Елубай, – ўша – Ўрта Осиё халқларини қонга белаган, қонранг – қизил империя давридан излаш керак".

Аслида тарихни яхшилаб ўргансангиз, ҳаммаси большевиклар ҳукумат тепасига келганидан кейин бошланганини кўриш мумкин. Айнан ўша – 1917 йилдан бошлаб 50-йилларга қадар бутун иттифоқ мамлакатлари бўйлаб бир неча марта қатагон жараёнлари амалга оширилган. Қатагон қурбонлари сонини эса ҳар ким ҳар хил тахмин қилади: биров 15 миллион деса, бошқаси 20 миллион дейди. Аниқ ҳисобни эса ҳеч ким билмайди.

Лекин 1939 йилги статистикага эътибор қаратсак, негадир қозоқлар 2,5 миллион киши бўлганини кўриш мумкин! Атиги 28 йил ичида 5,5 миллионга қамайган. Савол пайдо бўлади: шунча одам қаерга кетди?

Алихон Тўра Соғунийнинг "Туркистон қайғуси" китобидаги қуйидаги парчага эътиборни қаратайлик: "... олдимизда кўчманчи қозоқлар яшайдиган кичик бир овул кўринди. Лекин яқинлашганимиз сари димоғимизга қандайдир ёқимсиз, қўланса ҳид урилаверди. Шунда ҳамроҳларимиздан бири, яхшиси, бу ерни айланаб ўтмоқ керакди. У ердагиларнинг бари очидан ўлиб бўлган, деди".

Қозоғим, шўрлик қозоғим,
Вайрон қозоқ.
Қоронғуда йўл тополмай,
Ҳайрон қозоқ.

АБАЙ

1929 йили, асосан чорвачилик билан шуғулланган қозоқларнинг қўлида 40 миллион чорваси (қўй, эчки, мол, туя ва ҳоказо) бўлган, орадан тўрт йил ўтиб, бу кўрсаткич 4,5 миллионни ташкил этди. Ўйини, уларнинг ўн та мolidан тўққизтаси тортиб олиниб, давлат ҳисобига ўтказилган. Қарши чиққанларни эса, ҳукумат ўзига душман санаб "қулоқ" қилган ёки отиб ташлаган. Шу биргина тўрт йилнинг ўзида 200 минг қозоқ азамати (фуқароси) совуқ ўлка – Сибирга сургун, зиёлиларидан 25 минг нафари эса отувга ҳукм қилинган.

Боз устига, ўша йилларнинг киши қаттиқ, ёзи қурғоқ келиб, ўтроқ бўлмаган, деҳқончиликдан беҳабар, ота-бобосидан чорвадорлик мерос бўлган халқ бошига чинакамга фалокат тушади.

Ҳақиқатдан, агар ўша давр шароитидан келиб чиқиб қарайдиган бўлса, очлик балосидан Марказий Осиё бўйича энг кўп қозоқ халқи нобуд бўлганини кўришимиз мумкин. Тирик қолганлари ҳам бошқа юртларга нажот истаб, бош олиб кетган. Урушдан кейинги таъбиқ бирмунча сувайиб даврларда кўчиб кетганлар ватанини истаб қайтиб келишган.

Ўша таҳликали оғир даврда миллатни, юртни огоҳ этиш, ўзлигини англаш, манавиятни юксалтириш учун бизнинг жадид боболаримиз каби қозоқларнинг оқин, зиёли қатлами ҳам заҳмат чекишди. Миржақуп Дулатов, Элихан Бўкёйханов, Ахмет Байтурсинов, Сабит Торайғиров шулар сирасидандир. Уларнинг деярли ҳаммаси отувга ҳукм қилинган.

Бугунги кунда 100 мингга яқин қатагон, сургун қурбонлари оқланган, уларнинг хотиралари абадийлаштирилган.

Тарихни нуғутишга, унуттиришга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ. Мустақиллик неъматидан баҳраманд, эркин ва озод авлодлар учун бу умрбоқий сабоқ бўлмоғи лозим.

Азамат ХУДОЙБЕРГАН

МАЪРИФАТГА ЖОНИН ТИККАНЛАР

Бошланиши 1-саҳифада.

Лекин мен эски бир варақчага чунон қизиқиб қолганим учунми, кампир уни олиб, обдон томоша қилишимга индамади.

Откритка Литванинг Паланга шаҳарчасидан L.Vayneukini деган кишидан юборилган экан. Бир тарафида юқорида номи айтилган санъат асари, орқасида эса "Ишлар қалай, соғ-омонмисан?.." қабилидаги одатий сўзлардан сўнг, "Визия" – бу бизнинг давлат гербимиз, ўлик уйқудан ҳаётга қайтган Литва..." деган жумла илова қилинган эди.

Қизиқ, бу гаройиб нома қандай қилиб тошкентлик кекса аёлнинг қўлига тушиб қолди экан? Унинг муаллифи, Ватан рамзини бу қадар азиз тутган, мактубларига муҳрлаб қўядиган одам ким?

Бу савол менга узоқ вақт тинчлик бермади, нима қилиб бўлса-да, уни топишга аҳд қилдим.

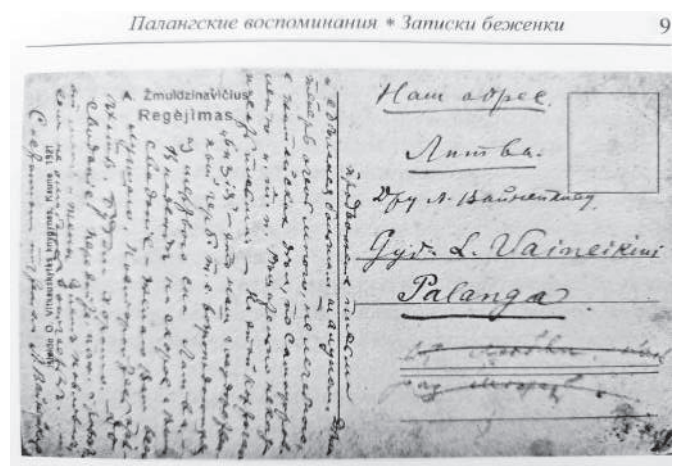
Интернетдан топган маълумотим муаллиф сиймосини тиклашга ёрдам берди. Бу – литвалик шифокор, олим ва жамоат арбоби Людас Вайнейкис (1869-1938) эди. У тақдир тақозоси билан рафиқаси – хотиранавис адиба Стасе (Станислава) Вайнейкене (1875-1964) билан бирга 1914 йилда Туркистон ўлкасига келиб қолади. Доктор ўз ватанида "кпугнесус" – "китоб тарқатувчилар" ҳаракатига раҳбарлик қилади ва айнан шу ҳолат унинг Туркистон бўйлаб сафарининг ибтидосига айланади...

"Кпугнесус" сўзини дунёдаги бирор тилга айнан таржима қилиб бўлмади. У – бутун борлиги, моҳияти билан Литванинг озодлик рамзи, унга фақат Литва халқигагина эгалик қилиши мумкин. "Кпугнесус" халқ ҳаракати вакиллари Литвада она тилини асраш учун курашган. Унинг сафи миллий ўзликни ҳимоя қилиш учун оёққа турган, она тили ва миллий ёзувини сақлаб қолиш учун ҳар қуни ўлим хавфи билан яшаган ватанпарварлар қўшинидан иборат эди. Таъбир жоиз бўлса, бу фидойи инсонлар литвалик жадидлар эди. Бу кураш нақ қирқ йил – 1864 йилдан 1904 йилгача давом этади.

Исёнкор Литвани босиб олган Россия империяси ишчи халқнинг энг катта маънавий бойлиқларидан бири – алифбосидан маҳрум қилишдан бошлади: литваларнинг ўқув маҳсули кирилл алифбоси ишлаб чиқилиб, 1864 йил 22 майдан мажбуран жорий этилади. Камига мактабларда литва тилини ўқитиш, литва китоблари, газеталари, дарсликларини лотин шрифтида чоп этиш тақиқланади. Виленский губернатори граф Михаил Николаевич Муравьев-Виленский литва китобларини лотин ва готик шрифтлар билан босишни тақиқлаш ҳақида фармойиш чиқаради. Аслида ушбу ҳужжат юридик кучга эга эмасди, бироқ унга қирқ йил амал қилинади. Унда "...литва алифбосини ўтказмаслик, матнлар рус ҳарфлари билан қайта ёзилсагина босишга рухсат бериш..." бюририлган эди.

Маҳаллий зиёлилар литва тилини ўз уйларида яширинча ўқитарди, Шарқий Пруссияда эса китоблар 1864 йилгача бўлган саналар қўйилган қалбаки рухсатномалар билан литва тилида хуфёна чоп этиларди. Литва тилидаги алифбо китоблари, дарсликлар, газета ва адабиётлар "кпугнесус" қопларида елкалаб чегарадан олиб ўтилар, шу тариқа пойи пиёда, ботқоқ кечиб, не машаққатлар билан халққа етказиларди.

Аммо бу жараён ҳамиша силлиқ кетмас, баъзилар қўлга тушиб қоларди. Кимнинг уйда литва тилида, лотин алифбосидаги китоб топилса, у одам ҳибсга олинар ва ашаддий жиноятчи сифатида Сибирга сургун қилинарди. Уша мудҳиш, фожиали даврда Китоб – Литва халқининг миллий мустиқиллик, тил ва маданиятни сақлаб қолиш учун кураш тимсолига – озодлик тугига айланди.

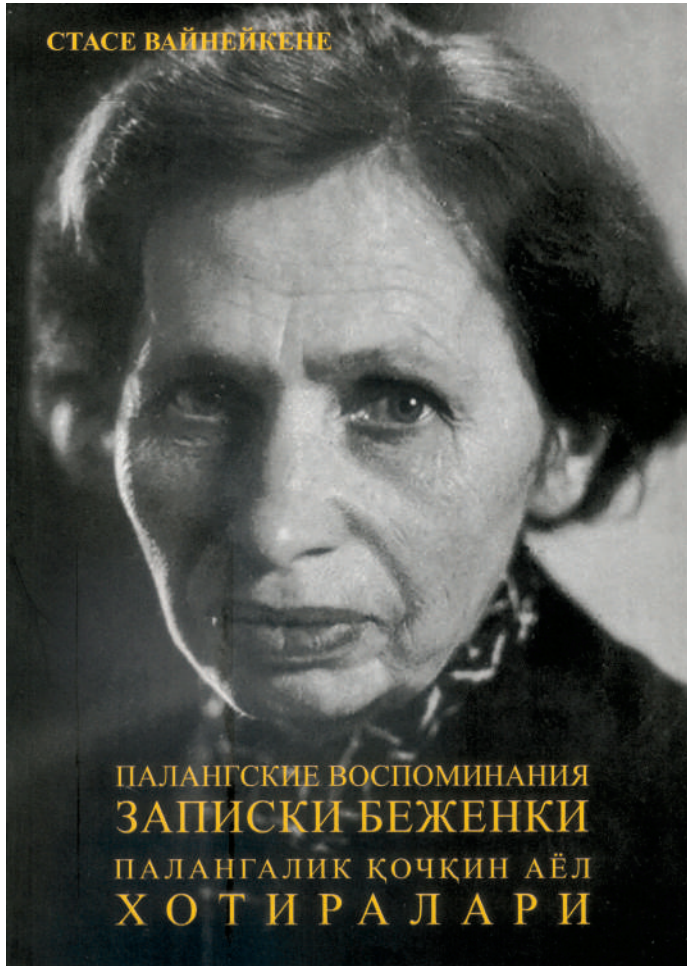
Асрлар давомида ўз эрки учун курашиб келган мағрур литва халқи босқинчиларга буйин эгмади.

Қаҳрамонимиз, палангалик доктор Людас Вайнейкис Қозон университетининг тиббиёт факультетини аъло баҳоларга тамомлаган. Палангага қайтган, ёш шифокор маданият арбобларини фаол қўллаб-қувватлар, халқ озгаки ижоди намуналарини тўплар эди. У Палангада яширинча литва театрини ташкил этади, "кпугнесус" тармоғини яратиб, 1900 йилгача, яъни то уни ҳибсга олгунларига қадар тармоққа раҳбарлик қилади.

Ёш шифокор беморларни даволаб, кўпчиликнинг ҳурматини қозонади. Бироқ бу унинг расмий фаолиятининг баҳоси эди, холос. Унинг эл-юрт равнақи, маърифат йўлидаги яширинча, таҳлика ва таҳдидлар остида олиб борган ишлари янада кўпроқ ҳурмат ва эҳтиромга лойиқдир.

Бутун Литва бўйлаб юзлаб ёшлар унга ўз хоҳишлари билан ёрдам берарди. Людас тутқич бермайдигандек туюларди, бироқ душман ҳам анойи эмасди – чор Россияси айдоқчилари илму маърифат аҳлини, зиёлиларни, китоб тарқатувчиларни мудом таъқиб қиларди.

Мудҳиш кунларнинг бирида ротмистр Вонсяцкий деган айёр бир жандарм докторнинг уйи ёнидаги омборхонадан литва тилида босилган бутун бир кутубхонани топиб олади. Людасни Станислава билан тўйидан кейинки дарҳол ҳибсга олишади, у икки йил Либавадаги қамоқхонада ўтиради, 1902 йилда эса уни

Стасе (Станислава) Вайнейкене. "Палангалик қочқин аёл хотиралари" – "Палангские воспоминания записки беженки". Ўзбек ва рус тилларида. Тошкент, "Baktria press" нашриёти, 2021 йил.

Ўзбек тилига Мадина Арпובה, рус тилига Инга Павлова ва Ричардас Гаруолис таржима қилган.

Якутска сургун қилишади. Станислава эрининг ортидан Сибирга бориш учун қийинчилик билан рухсатнома олади.

Махсус фармон билан литва тилидаги китобларга қўйилган тақиқ олиб ташланган, 1905 йилдагина Вайнейкислар оиласи Литвага қайтади. 1914 йили эса уларнинг Ўрта Осиё бўйлаб сарсон-саргардонликлари бошланади.

Жазирама қуёш тифида бепоев Қорақум саҳроси орқали улар Туркистонга етиб келишади. Бу ерда доктор Людас касалхоналарда ишлаб кун кўради. Етти йил мусофирлик машаққатини бошдан кечириб, ниҳоят, 1921 йил кўкламида оила Литвага қайтишга муваффақ бўлади.

Садоқатли Станислава эри билан ёнма-ён туриб, у билан барча яхши-ёмон кунларни бошидан кечирди. Сургундаги ҳаётини кундаликка муҳрлаб борди. Бу хотиралар кейинчалик литва тилидаги "Паланга хотиралари" ва "Қочқин аёл қайдлари" каби қисмлардан иборат китобга айланди.

Литва ҳукумати ва Паланга шаҳар кутубхонаси томонидан ушбу китоб фақат 2014 йилга келиб, Литвада Людас Вайнейкис таваллудининг 130 йиллиги муносабати билан нашр этилди.

Менга Людас ва Станиславанинг Туркистон ўлкасида ўтказган йилларини ва ўша даврлар манзарасини тиклашнинг имкони йўқдек туюларди, ахир китоб литва тилида ёзилган ва узоқ Паланга кутубхонасида сақланарди. Аммо литвалик яхши бир дўстим Ричардас Гаруолис Вайнейкисларнинг она шахрига бориб, ҳар ҳафта кутубхонага қатнади ва матнларни жонбозлик билан таржима қилиб, менга юбориб турди.

Палангадаги Вайнейкислар музейининг директори эса рус ва литва тилларини яхши биладиган ажойиб таржимон Инга Павловани топди...

Китобда ўша даврда ўз берган фожиали воқеалар, жумладан, Туркистон халқининг бошига тушган даҳшатли кунлар, ўлат ва очарчилик, мустамлака зулми ўз аксини топган. Асарда, шунингдек, дарбадарликда Вайнейкислар оиласига ҳамроҳ бўлган ўзбек, туркман, қозоқ, қирғиз, тожик ва рус миллатига мансуб кишилар ҳаёти ҳақида ҳам ҳикоя қилинади.

Муаллиф ўз хотираларида воқеа-ҳодисаларни ҳаққоний тасвирлайди, уларга ўзининг шафқатсиз баҳосини беради. Унинг ёдноmaları туфайли биз ўлка иқтисодиёти, сиёсий ҳаётининг ўзига хос томонлари, Россия империяси ва турли халқ вакилларининг, жумладан, тақдир тақозоси билан Туркистонга келиб қолган Болтиқбуйи халқлари вакиллари, немислар, чехлар, австрияликлар, яҳудийлар, полякларнинг ўзаро муносабатлари тўғрисида маълумотга эга бўламиз.

Вайнейкислар оиласи Ўрта Осиёнинг кўп жойларида бўлган. Улар бир йилча Амударёнинг чап соҳилида, Отамурод деган жойда яшади. Буну бу ҳудуд Туркманистонга қарашли, ўша пайтда эса унинг асосий аҳолиси ўзбеклар бўлган.

ТАХРИРИЯТДАН:

Албатта, илмий, ижодий кашфиётлар, ўта муҳим янгиликлар ҳар қуни ҳам содир бўлавермайди. Бу фикр, айниқса, тарихий манбаларга тааллуқлидир.

"Палангалик қочқин аёл хотиралари" – "Палангские воспоминания записки беженки" китоби ҳақида ҳам шундай дейиш мумкин.

Ватанимиз, халқимизнинг ўтган аср бошларидаги ҳаётдан ҳикоя қилувчи мазкур китоб ёзилганидан сўнгра турли сабабларга кўра, юз йилдан ошқ вақт мобайнида биз учун номаълум бўлиб келди. Ва фақатгина 2021 йилга келиб, жонкуяр, ватанпарвар бир инсоннинг ташаббуси, сазъ-ҳаракати ва ҳомийлиги билан ўзбек тилига таржима қилиниб, нашр этилди.

Турсунали Қўзиев – барчамиз ҳурмат қиладиган, қадрлайдиган ажойиб ижодкор. Ўзбекистон Республикаси санъат арбоби, Маданий мерос агентлиги директорининг биринчи ўринбосари. Лекин у киши аввал-амбор, тарихимиз ва маданиятимиз фидойиси, маърифатпарвар шахс.

Мақолада ўқиганимиздек, литвалик марҳума бир адибанинг китобини Турсунали ака тасодиф туфайли топгандек туюлади. Лекин бу тасодиф замирида катта тарихий ва ҳаётий маъно мужассам экани китоб мутлоасидан сўнгра яққол аёнлашади.

Биз ушбу нодир нашрнинг дунёга келишига ўз хиссасини қўшган барча инсонларга, хусусан, литвалик Кестутиас Рудис ва Русне Вайнейкене, эстониалик Юрис Гулбис ва германиялик Амалия Пфанненстейлге таҳририят номидан, маданий жамоатчиликнинг номидан миннатдорлик билдиришга бурчимиз.

1915 йил охирида оила Когонга кўчиб келади, Бухоро амираи Саид Олимхоннинг тақдирига биноан доктор бир неча йил Магистрал темирйўл касалхонасида ишлаб, минглаб беморларнинг ҳаётини сақлаб қолишга катта ҳисса қўшади, одамлар ўртасида хурмат-эътибор қозонади.

Стасе ўшанда эрининг гоят мураккаб тиббий санитария-гигиена шароитларида ишлашига тўғри келганини айтар экан, унинг фидойилиги, матонати, меҳнат-севарлигини фахр билан таъкидлайди.

Маълумки, ўша йиллари большевиклар ва ёш бухороликлар Фёдор Колесов бошчилигида Бухоро амираини ағдарилга уринади, аммо Саид Олимхон қўшини ва минглаб бухороликлар томонидан жиддий қаршиликка учрайди. Амир аскарлари ва маҳаллий аҳоли билан ҳар қандай учрашув европаликлар учун хатарли бўлиб қолади. Колесов ўз қўшинини ва Когонда яшайдиган барча европаликларни хавфсиз жойга кўчиришга уринади. Уларга касалхона ходимлари ва шу ерда ётган ярадорлар ҳам қўшилади. Вайнейкислар етти минг киши билан бирга эшелонларга ўтириб, амир қўшинлари томонидан қисман бузиб ташланган темирйўл орқали Ташкентга қараб чекинади. Озиқ-овқат, айниқса, сув етишмасди, сув солинган катта идишларни аскарлар қўриқлаб турар, аёллар эса улардан болалари учун лоқал бир кўлтум сув сўраб ёлвориларди. Ёнилли тугай деб қолганди. Шунда Колесов расмий манбаларда кўрсатилган маълумотларнинг аксини қилади, яъни қизил аскарлар билан поездни ташлаб қочишга уринади, аммо оломон уни ҳамма билан бирга кетишга мажбур этади. Поезддаги кишилар мўъжиза туфайли нисбатан хавфсиз ҳудудга етиб оладилар.

Бухоро ҳукмдори билан тинчлик шартномаси имзоланган, Вайнейкислар амир томонидан уларнинг хавфсизлиги ва дахлсизлигини таъминлашга қафолат бериш ҳақида ваъда олгандан сўнг Когонга қайтишади. Бу ерда улар яна ярим йил яшади.

Қизиги шундаки, содир бўлган уруш ва тўс-тўполонлардан уларнинг уйи омон қолган эди. Вайрон бўлган шаҳар шароитида бу ақл бовар қилмас ҳолат эди. Аммо шифокорнинг уйи – бешикаст, дахлсиз турарди, зеро, Бухоро аҳли яхшиликнинг, яхшиларнинг қадрига етарди!

Вайнейкислар оиласи 1918 йили Тошкентга кўчиб ўтади.

Станиславанинг нигоҳи билан тасвирланган Тошкентни швейцариялик рассом Арнольд Бёклиннинг суратларига ўхшатаман. Ўша-ўша қуёш, ўша ёрқин ранглар, бу ерда ҳар қадамда учратиш мумкин бўлган теран маъноли буюмлар, ашё-анжомлар...

Вайнейкислар Туркистонда ўтказган олаговур давр манзараларини Станиславанинг росттўй қалами воситаси ила тасаввур этиш мумкин. Адибанинг таърифига кўра, инқилоб олови ичра қолган бу тинчликсевар, "кичкина, унча бой бўлмаган мамлакат" халқи қизил террор ва большевиклар мафкурасининг қурбонига айланади, бу эса даҳшатли очарчилик, вайронагарчилик ва қонсузликка олиб келади.

"Ватандан йироқда яшаш мумкин эмас!" – бу "Қочқин аёл хотиралари"нинг асосий ғоясидир. Ҳа, айнан Станислава эрини она юртга қайтишга кўндиради.

Людас бутун умри давомида турли эътиқод ва миллатга мансуб кишиларни даволайди, оддий одамлар билан дўст-биродар тутинади.

Китобнинг ҳар бир сатри Станиславанинг умр йўлдошига, фарзандларига, садақатли энагасига, яқин дўстлари ва танишларига, ўзларига бошлана берган заминга муҳаббати билан йўғрилган.

Бу муҳаббат – нозик бир аёлга сургуннинг шафқатсиз дамларида жон сақлаб қолишга, ўз бахтининг асраб-авайлаб, вақти келиб, жонажон юртига қайтишга ёрдам берган ўзига хос илоҳий куч бўлса, не ажаб. Ўзи тугилиб-ўсган она шахридаги кўчалардан бирига Людас Вайнейкис номи берилган. Миннатдор авлодлар эса унга ҳайкалтарош Ионас Янкус томонидан яратилган ҳайкални ўрнатилган.

Палангада уни нафақат буюк жамоат арбоби ва литва тилидаги китобларни тарқатиш ташкилотчиларидан бири сифатида, балки 1899 йили Палангада сахналаштирилган илк литва спектаклининг ташаббускори сифатида ҳам яхши билишади.

Ҳурматли китобхон!

Литва тилида яратилган ва сизнинг эътиборингизга ўзбек ва рус тилларида тақдим этилган "Палангалик қочқин аёл хотиралари" ("Палангские воспоминания записки беженки") китобини бундан юз йил аввалги Туркистонимиз ҳаётининг бебаҳо солномаси, дейиш мумкин.

Китобни ўқиб, бир аср муқаддам Ватанимизда юз берган воқеа-ҳодисалар, оддий инсонлар ҳаётига литвалик маърифатпарвар адиба Стасе (Станислава) Вайнейкене нигоҳи билан қарасангиз-да, хулосани ўз дунёқарашингиз ва тафаккур оламингиз билан чиқармоғингизга ишонамиз.

ХОТИРА АЗИЗ

(Давоми. Бошланиши ўтган сонларда.)

ЎзССР Ички Ишлар Халқ комиссарлиги Андижон секторининг 10791-сонли иши бўйича 1937 йил 13 ноябрдаги Учлик йиғилишида жадидлардан уч киши 10 йил муддатга меҳнат-тузатув лагерига ҳукм қилган.

Тўрақулов Орзиқул – 1888 йили Андижон шаҳрида туғилган. "Миллий иттиҳод"нинг собик аъзоси, 1933 йили НКВД органлари томонидан хорижа қочиб кетишни ташкил этгани учун қатагон қилинган, ҳибсда 9 ой ётган. Қамоққа олинганда мактаб ўқитувчиси бўлган.

Совет ҳокимиятига қарши душманликда, панисломизм ғоясини тарқатганликда, Совет ҳокимиятига қарши бўҳтон қилганликда айбланиб, ЎзССР Жиноят кодексининг 66-моддаси 1-банди, 67-моддаси билан 10 йил қамоқ жазосига ҳукм этилган.

ҚАТАҒОН ҚУРБОНЛАРИ

Раҳимов Алижон – 1909 йили Андижон шаҳрида тегиримончи оиласида туғилган. Ҳибсга олинган вақтда мактаб инспектори бўлган. Аксилинқилобий "Миллий иттиҳод" ташкилоти раҳбарияти йиғинларида иштирок этган, Совет ҳукуматининг тадбирларига қарши душманлик муносабатда бўлган. Мактабларда ман этилган аксилинқилобий дарсликларни тарқатганликда, Ф.Хўжаев фойдасига аксилинқилобий тарғибот олиб борганликда айбланиб, ЎзССР Жиноят кодексининг 66-моддаси 1-банди, 67-моддаси билан 10 йил қамоқ жазосига ҳукм этилган.

Ёдгоров Усмон – 1903 йили Қўқон шаҳрида туғилган, ижтимоий келиб чиқишини яширигани учун партиядан ўчирилган. "Миллий иттиҳод" аксилинқилобий ташкилоти раҳбарияти билан алоқада бўлган. Ҳибсга олинган вақтда "Сталин йўли" газетаси таҳририятида котиб вазифасида ишлаган.

Совет ҳокимиятига қарши душманлик муносабатда бўлгани, аксилинқилобий гуруҳ йиғинларида иштирок этгани, мағлубиятчилик мазмунидаги шеърларни тарқатгани, Троцкий, Бухарин, Тухачевский ва бошқа халқ душманларини мақтагани учун ЎзССР Жиноят кодексининг 66-моддаси 1-банди, 67-моддаси билан 10 йил қамоқ жазосига ҳукм этилган.

ЎзССР НКВД Самарқанд секторининг 1256-сонли айболов иши бўйича:

Зокирий Маждид – 1897 йили Самарқанд шаҳрида туғилган. "Миллий иттиҳод" ташкилотининг фаол аъзоси. "Ўнсақизлар" гуруҳи иштирокчиси сифатида 1934 йили ВКП(б) сафидан чиқарилган.

"Миллий иттиҳод" аксилинқилобий ташкилоти Самарқанд филиали раҳбарларидан бири Зокирий колхозчилар орасида доимий равишда аксилинқилобий тарғибот олиб борганликда, колхозларда очарчилик тўғрисида иғво тарқатганликда, троцкийчиларнинг отилишига ҳамдардлик билдирганликда айбланиб, шахсий мулклари мусодара этилиб, ўзи отувга ҳукм қилинган.

Бобожонов Исрофил – 1884 йили Тожикистон ССР Панжикент шаҳрида туғилган. ЎзССР Ички Ишлар Халқ комиссарлиги Самарқанд секторининг 5764-сонли иши бўйича айбдор деб топилган. 1933 йили қулқ қилинган. "Иттиҳод Шарқ" аксилинқилобий ташкилотнинг собик аъзоси. Қамоққа олинганда аниқ машғулот бўлмаган. Тизимли равишда аксилинқилобий тарғибот олиб борганликда, мурасачилик йўлини тутганликда айбланиб, 10 йил меҳнат-тузатув лагерига ҳукм этилган.

Раҳмонқулов Ҳазратқул – 1889 йили Жомбой райони Жомбой қишлоғида туғилган. ЎзССР Ички Ишлар Халқ комиссарлиги Самарқанд секторининг 1417-иши бўйича айбланган. Ҳибсга олинган пайтда колхоз аъзоси бўлган. Аксилинқилобий ташкилот топириги билан кўнгилли отрядга қўшилган. Колхозчилар орасида доимий равишда аксилинқилобий тарғибот олиб борганликда, миллий адоватни кучайтирганликда айбланиб, 8 йил меҳнат-тузатув лагерига ҳукм этилган.

Муҳаммедов Мухторхон – 1899 йили Қўқон шаҳрида туғилган. ЎзССР Ички Ишлар Халқ комиссарлиги Қўқон шаҳар бўлимининг 1749-сонли иши бўйича айбланган. "Миллий иттиҳод"нинг аъзоси. 1930 йили аксилинқилобий фаолияти учун 3 йил қамоққа ҳукм этилган, ҳибсга олинган пайтда ўқитувчи бўлган.

Миллатчилик тарғиботи олиб борганликда, халқ душманларини мақтаганликда айбланиб, ЎзССР Жиноят кодексининг 66-моддаси 1-банди билан 10 йил меҳнат-тузатув лагерига ҳукм қилинган. Жазо муддати 1937 йил 1 сентябрдан ҳисобланган.

Абдулла Раҳматзода – 1901 йили Қўқон шаҳрида туғилган, касби ўқитувчи, журналист. ЎзССР Ички Ишлар Халқ комиссарлиги Қўқон шаҳар бўлимининг 2411/1747-сонли иши бўйича айбланиб, отувга ҳукм этилган. 1930 йили аксилинқилобий фаолияти учун 5 йил қамоқ жазосига ҳукм этилган. ВКП(б) сафидан чиқарилган. Аксилинқилобий ташкилот – "Миллий иттиҳод"нинг аъзоси, ҳибсга олинган пайтда аниқ машғулот бўлмаган.

Унга "Талабалар жамияти" номли аксилинқилобий, миллатчи жамият ташкилотчиси ва раҳбари сифатида ҳамда панисломчилар раҳбари Мулло Яринг Бегиёвни мақтаганлик айби қўйилган.

Муҳаммадиев Ғафуржон – 1886 йили Андижон шаҳрида туғилган. ЎзССР Ички Ишлар Халқ комиссарлиги Қўқон шаҳар бўлимининг 1633-сонли иши бўйича айбланган. Қўқон шаҳар волост бошқарувчиси, "Миллий иттиҳод" аксилинқилобий ташкилот аъзоси. Қамоққа олинган пайтда Районлараро ҳимоячилар коллегияси аъзоси бўлган. У мухтор ҳукмат даврида Совет ҳокимиятига қарши курашда иштирок этганликда, аксилинқилобий тарғибот олиб борганликда айбланиб, меҳнат-тузатув лагерига 8 йил муддат билан қамоқ жазосига ҳукм этилган.

Акрамқонов Ғуломхон – 1887 йили Наманган шаҳрида туғилган. "Миллий иттиҳод" ташкилотининг Наманган бўлими аъзоси, 1918 йили босмачилик фаолияти учун 3 йил қамоқ жазосига ҳукм этилган ва ВКП(б)дан ўчирилган.

Аҳоли орасида доимий равишда миш-мишлар тарқатиш орқали партия ва ҳукмат раҳбарларини обрўсулантириш билан машғул бўлган. Унга руслар зулмидан озод бўлиш мақсадида Шарқ халқларини ягона миллий ташкилотга бирлаштиришга қаҳирган, Совет ҳокимиятига қарши қуролли кураш олиб боришга даъват этган деган айблар қўйилиб, мулки мусодара қилиниб, ўзи отувга ҳукми этилган.

Рустамбек ШАМСУТДИНОВ,
тарих фанлари доктори, профессор,
Нигорахон АКБАРОВА,
илмий ходим
(Давоми келгуси сонда).

